

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

ШЕПЕТЮК Михайло Романович

**Бюджетне фінансування освітніх послуг в
контексті забезпечення інклюзивного стійкого
зростання держави / Budget financing of educational
services in the context of ensuring inclusive
sustainable growth of the state**

спеціальність: 072 Фінанси, банківська справа та страхування
освітньо-наукова програма – Публічні фінанси

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФПФм-21
М. Р. Шепетюк

Науковий керівник:
д.е.н., професор, З. М. Лободіна

Кваліфікаційну роботу
Допущено до захисту:

"__" _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ **А. І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ - 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. Концептуалізація бюджетного фінансування освіти	6
1.1. Сутнісні аспекти та принципи бюджетного фінансування освітніх послуг	6
1.2. Організація фінансування освіти з бюджетів різних рівнів	13
Висновки до розділу 1	20
РОЗДІЛ 2. Тенденції та проблеми бюджетного фінансування освіти в Україні	21
2.1. Аналіз фінансування освітніх послуг з Державного бюджету України	21
2.2. Практика і проблематика здійснення видатків на освіту з місцевих бюджетів	28
Висновки до розділу 2	35
РОЗДІЛ 3. Шляхи покращення бюджетного фінансування освітніх послуг у контексті забезпечення стійкого зростання держави	37
3.1. Зарубіжний досвід фінансування освіти та можливості його імплементації в українську практику	37
3.2. Напрями удосконалення здійснення видатків бюджетів на надання освітніх послуг	47
Висновки до розділу 3	52
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57

ВСТУП

Актуальність теми. Освіта відіграє ключову роль у розвитку людини та суспільства. Її якість визначає можливості людини отримати гідну роботу, належний рівень доходів та життя. Якісні освітні послуги сприяють суспільним трансформаціям, орієнтованим на розвиток нових технологій та знань, підвищують здатність випускників працевлаштуватися та адаптуватися до мінливих умов сучасного світу.

Забезпечення якісної та доступної освіти для всіх потребує адекватного фінансування з різних джерел.

Незважаючи на збільшення видатків на освіту з бюджетів, більшість цих коштів йде на поточні потреби закладів освіти, не вистачає ресурсів на розвиток та впровадження сучасних освітніх технологій.

Це робить актуальними питання як диверсифікації джерел фінансування освіти, так і підвищення ефективності використання наявних ресурсів.

Дослідженню цих питань присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема цими питаннями займалися А. Аввакумува, В. Андрущенко, О. Барабаш, Л. Бенівська, Т. Боголіб, С. Буковинський, О. Васирик, О. Гапон, В. Геєць, В. Глушенко, В. Горин, А. Даниленко, І. Каленюк, О. Кисельова, В. Куценко, Е. Лібанова, З. Лободіна, С. Лондар, І. Лютий, С. Ніколаєнко, Т. Оболенська, І. Сторонянська, К. Павлюк, О. Тоцька, О. Тулай, В. Федосов, Х. Хоффман, В. Ченцов, С. Юрій та ін. Високо оцінюючи їхні розробки, важливо й далі розвивати наукові погляди на проблеми бюджетного фінансування освіти та зосередитися на його впливі на надання освітніх послуг в контексті сучасних трансформацій.

Мета та завдання дослідження: обґрунтувати теоретичні та прикладні засади бюджетного фінансування освітніх послуг та розробити рекомендації щодо його покращення в контексті забезпечення інклюзивного стійкого зростання держави.

Основні завдання кваліфікаційної роботи:

- узагальнити економічну сутність бюджетного фінансування освітніх послуг, з'ясувати принципи та організацію його здійснення;
- проаналізувати практику та виявити проблеми фінансування освіти з Державного та місцевих бюджетів в сучасних умовах;
- на основі вивчення зарубіжного досвіду обґрунтувати напрями покращення бюджетного фінансування освітніх послуг у контексті забезпечення стійкого зростання держави.

Об'єктом дослідження обрано видатки Державного і місцевих бюджетів України, які спрямовуються на освіту.

Предмет дослідження – теоретико-організаційні та прикладні засади бюджетного фінансування освіти в контексті забезпечення інклюзивного стійкого зростання держави.

Методологія та методи дослідження. Вибір методів дослідження ґрунтувався на: специфіці досліджуваної проблеми, поставлених цілях та завданнях, наявних інформаційних ресурсах. Для досягнення мети дослідження було використано комплекс наукових методів:

- загальнонаукові методи: наукова абстракція, логічне узагальнення, аналіз, синтез, індукція, дедукція;
- спеціальні методи: структурно-функціональний метод (для узагальнення концептуальних засад бюджетного фінансування освіти), порівняльний аналіз, статистичний аналіз, структурний аналіз, графічний метод (для аналізу практики фінансування публічних освітніх послуг з державного і місцевих бюджетів), системно-функціональний метод (для розробки пропозиції щодо покращення формування і використання бюджетних ресурсів для надання публічних освітніх послуг).

Використання цих методів дозволило глибоко дослідити проблему бюджетного фінансування освіти, отримати об'єктивні та достовірні результати, розробити ґрунтовні та практичні рекомендації щодо покращення системи фінансування освіти.

Інформаційно-фактологічна база кваліфікаційної роботи. Для проведення дослідження було використано: нормативно-правові акти (закони України, що регулюють фінансування освіти з державного та місцевих бюджетів, постанови Кабінету Міністрів України з цієї тематики); статистичні дані Міністерства фінансів України, Тернопільської міської ради; наукові праці вітчизняних та зарубіжних фахівців з питань бюджетного фінансування освіти.

Наукова новизна дослідження полягає в узагальненні та систематизації теоретичних і прикладних засад бюджетного фінансування освіти та окресленні напрямів його удосконалення.

Практична цінність результатів роботи: можливість застосування на практиці окремих положень щодо покращення формування і використання бюджетних ресурсів для надання публічних освітніх послуг; використання окремих положень у процесі навчання студентів економічних спеціальностей.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ

1.1. Сутнісні аспекти та принципи бюджетного фінансування освітніх послуг.

В Україні триває реформування системи освіти, метою якої є її інтеграція з європейським освітнім простором. Важливим аспектом цієї трансформації є врахування найкращих світових практик та вимог до якості освіти. Це передбачає:

- впровадження нових навчальних програм та методик викладання;
- модернізацію матеріально-технічної бази навчальних закладів;
- підвищення кваліфікації педагогічних кадрів;
- забезпечення доступності якісної освіти для всіх дітей, незалежно від їхнього походження та соціального статусу;

Інтеграція української освіти з європейською має на меті:

- підвищити конкурентоспроможність українських випускників на світовому ринку праці;
- сприяти розвитку інновацій та досліджень в Україні;
- зміцнити культурні та гуманітарні зв'язки з європейськими країнами.

«Одним із найбільш дієвих засобів успішної реалізації освітньої трансформації є належне використання сучасного інструментарію фінансування всіх складових освітньої системи. Освітні фінанси мають забезпечити розвиток системи освіти, перехід її на новий якісний рівень, який забезпечив би майбутній суспільно-економічний розвиток країни в цілому. Втім сьогодення функціонування системи освіти України ускладнене через серйозні кризові явища в національній економіці, пов'язані не лише з внутрішніми, а й передусім із зовнішніми чинниками, такими як війна, розв'язана Російською Федерацією, та масштабною пандемією COVID-19. Це зумовлює додаткові виклики для

освітньої галузі, змушує шукати нестандартні розв'язання виниклих проблем, вимагає додаткових витрат, зокрема на вдосконалення та запровадження дистанційного й змішаного форматів освіти» [1].

Останні 30 років система фінансування освіти в Україні зазнала значних трансформацій. Ці зміни відбувалися паралельно з реформами та структурними зрушеннями в політичній та соціально-економічній сферах країни.

До ключових етапів еволюції фінансування освіти в Україні належать:

- впровадження ринкових механізмів у сферу освіти: поява приватної власності, створення приватних закладів освіти;
- зміни бюджетно-податкового законодавства: перехід до програмно-цільового методу фінансування, формування формульного підходу до розподілу бюджетних коштів;
- вплив глобалізаційних процесів: поява нових інструментів фінансування освіти на європейському просторі;
- зростання частки приватного фінансування у всіх сферах освіти;
- вдосконалення підходів до розподілу ресурсів: нові моделі розподілу наявних коштів;
- впровадження системи моніторингу: контроль за використанням та ефективністю виділених коштів.

Важливо зазначити, що ці трансформації відбувалися не завжди гладко та мали свої плюси і мінуси. Тому необхідно постійно аналізувати ефективність застосованих інструментів та моделей фінансування. Поряд з цим важливо шукати нові шляхи оптимізації фінансування освіти, щоб забезпечити її доступність, якість та відповідність сучасним потребам.

Фінансування освіти - це складне та динамічне питання, яке потребує постійної уваги та зусиль з боку держави, освітян, науковців та громадськості.

Важливо, щоб система фінансування освіти ґрунтувалася на таких принципах:

- ефективність: оптимальне використання наявних ресурсів для досягнення поставлених цілей;

- справедливість: рівний доступ до якісної освіти для всіх дітей, незалежно від їхнього походження чи соціального статусу;
- прозорість: чітке та відкрите функціонування системи фінансування;
- відповідність: система фінансування має відповідати сучасним потребам та викликам;
- гнучкість: можливість адаптації системи фінансування до мінливих умов.

Освіта – це інвестиція в майбутнє, яка закладає основи для розвитку особистості та суспільства в цілому. Освіта належить до третього (некомерційного) сектора економіки, який фінансується переважно з державного та місцевих бюджетів. Це обумовлено тим, що освіта має не лише приватну, але й значну суспільну цінність.

Інвестуючи в освіту, держава:

- готує нове покоління до самостійного життя: забезпечує їх знаннями, навичками та компетенціями, необхідними для успішного працевлаштування та реалізації себе;
- закладає основи майбутнього суспільства: створює умови для розвитку інновацій, економічного зростання та соціального прогресу.

Ефективне управління фінансовими ресурсами, спрямованими на надання освітніх послуг, – це ключове завдання держави.

В Україні Закон України «Про освіту» визначає, що «держава забезпечує фінансування освіти в розмірі не менше ніж 7% ВВП за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел фінансування, не заборонених законодавством [2]»

Освітні послуги можуть фінансуватися з різних джерел, перелік яких наведено на рис. 1.1.

Джерела фінансування освітніх послуг	
державний бюджет	місцеві бюджети
плата за надання освітніх та інших послуг відповідно до укладених договорів;	
плата за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані на замовлення підприємств, установ, організацій, інших юридичних та фізичних осіб;	
доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання;	
гранти вітчизняних і міжнародних організацій;	
дивіденди від цінних паперів, відсотки від депозитів і розміщення коштів спеціального фонду на поточних рахунках банків державного сектору;	
добровільні внески у вигляді коштів, матеріальних цінностей, нематеріальних активів, одержаних від підприємств, установ, організацій, фізичних осіб;	
інші джерела, не заборонені законодавством.	

Рис. 1.1. Перелік джерел фінансового забезпечення освітніх послуг *

* Складено автором на основі [2].

Основним джерелом фінансування освітніх послуг в Україні є кошти бюджетів різних рівнів.

«Фінансування освітніх послуг у сфері дошкільної, позашкільної, вищої, післядипломної освіти здійснюється за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством.

Фінансування освітніх послуг у сфері повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, у тому числі шляхом надання освітньої субвенції та інших трансфертів місцевим бюджетам, коштів місцевого бюджету та інших джерел, не заборонених законодавством» [2].

Водночас, поряд із бюджетним фінансуванням додатковим джерелом фінансування освітніх послуг є «надходження від надання платних послуг.

зокрема плати за: навчання понад державне (регіональне) замовлення в межах ліцензійного обсягу; навчання студентів, курсантів для здобуття другої вищої освіти певного рівня; підвищення кваліфікації, перепідготовка, інше навчання для здобуття післядипломної освіти понад державне (регіональне) замовлення в межах ліцензійного обсягу; проведення спеціальних курсів, семінарів, тренінгів, стажування, підвищення професійної компетентності в іншій формі, що не потребує отримання відповідної ліцензії; інші види освітніх послуг» [3].

Система фінансування освіти в Україні ґрунтується на державному фінансуванні всіх рівнів освіти. Це фінансування здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. З 2015 року в Україні активно використовується новий інструмент фінансування – міжбюджетні трансферти, зокрема освітня субвенція та інші субвенції на освітні потреби.

Найбільша за обсягом освітня субвенція спрямовується на оплату праці педагогічних працівників. Її розподіл між територіальними одиницями здійснюється за допомогою формульного підходу.

Для фінансової підтримки реформ в освіті запроваджено також низку інших цільових субвенцій. Перелік цих субвенцій щороку змінюється залежно від актуальних потреб освітньої системи. Наприклад, у 2021 році з'явилася субвенція на потреби, пов'язані з протидією пандемії COVID-19.

Бюджетне фінансування – це безповоротна та безвідплатна форма виділення коштів з державного чи місцевого бюджету розпорядникам бюджетних коштів для виконання їхніх функцій. Організація бюджетного фінансування залежить від моделі фінансових відносин у державі. В Україні, де значна частка ВВП (близько третини) централізується до державного та місцевих бюджетів, бюджетному фінансуванню відводиться ключова роль у забезпеченні публічних послуг, зокрема й освіти.

Процес бюджетного фінансування освітніх послуг чітко регламентується Бюджетним кодексом України. Цей кодекс визначає:

- джерела надходження коштів на освіту;
- механізми розподілу бюджетних коштів між різними закладами освіти;

- порядок використання бюджетних коштів;
- контроль за цільовим використанням бюджетних коштів.

Ефективне бюджетне фінансування освіти - це:

- забезпечення доступності якісної освіти для всіх дітей, незалежно від їхнього походження чи соціального статусу;
- підтримка розвитку й модернізації освітньої системи;
- створення умов для підготовки кваліфікованих кадрів, які відповідають потребам сучасної економіки;
- зміцнення матеріально-технічної бази закладів освіти;
- підвищення рівня оплати праці педагогічних працівників.

Від того, як буде організовано бюджетне фінансування освіти, залежить майбутнє нашої країни.

Важливо, щоб бюджетне фінансування освіти ґрунтувалося на таких принципах:

- ефективність: оптимальне використання наявних ресурсів для досягнення поставлених цілей;
- справедливість: рівний доступ до якісної освіти для всіх дітей;
- прозорість: чітке та відкрите функціонування системи бюджетного фінансування;
- відповідність: система бюджетного фінансування має відповідати сучасним потребам та викликам;
- гнучкість: можливість адаптації системи бюджетного фінансування до мінливих умов.

Тільки за умови дотримання цих принципів бюджетне фінансування зможе стати дійсно ефективним інструментом розвитку освіти та сприятиме реалізації соціальних зобов'язань держави.

В економічній літературі зустрічаються різні підходи до дефініції «бюджетне фінансування», проте, на наш погляд, достатньо обґрунтовано і комплексно бюджетне фінансування освітніх послуг із використанням

діалектичного підходу наводять Лободіна З., Булавинець В., Данильців Х. [12] (рис. 1.2).

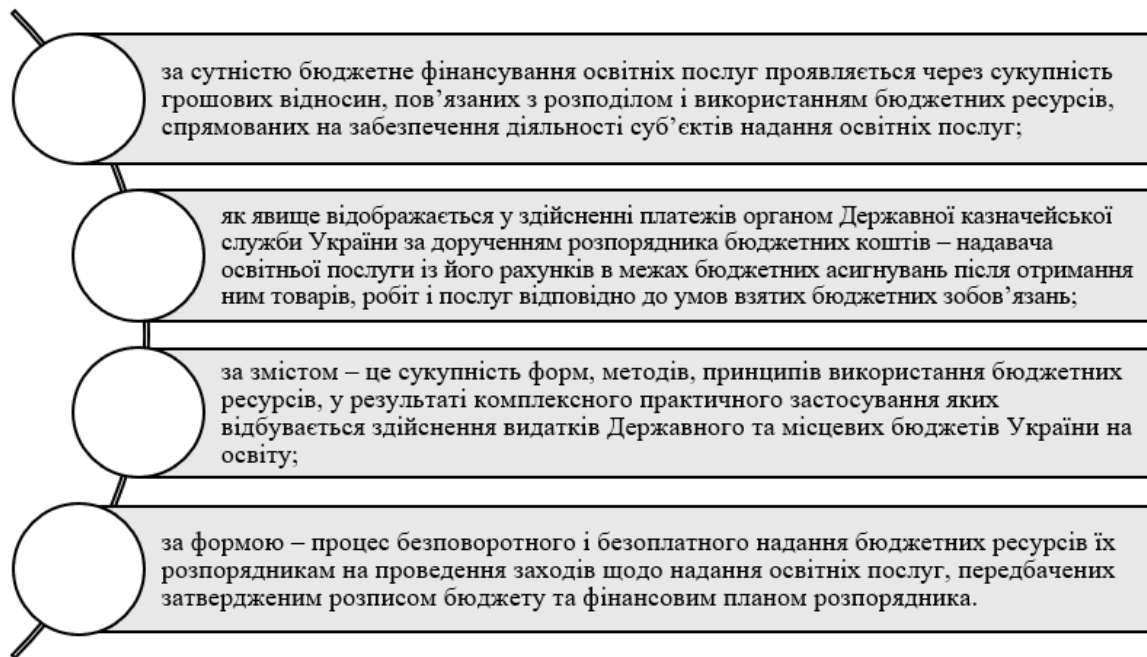

Рис. 1.2. Діалектичний підхід до дослідження бюджетного фінансування освітніх послуг *

* Складено на основі [12]

Види ознак бюджетного фінансування освіти наведено на рис. 1.3.

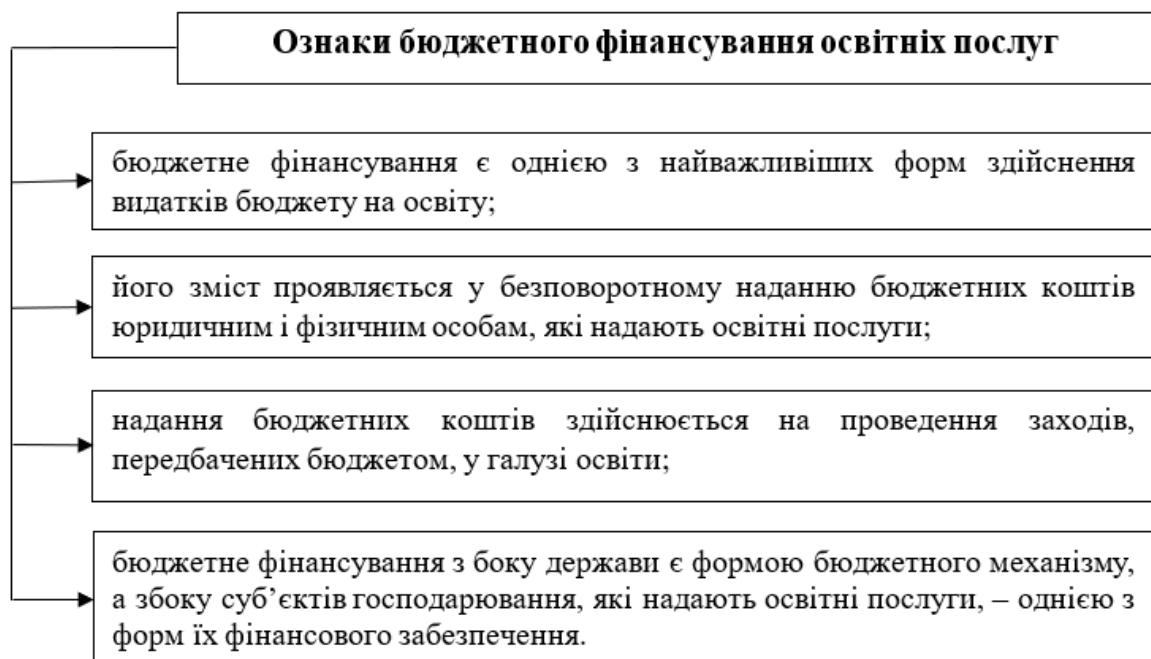

Рис. 1.3. Ознаки бюджетного фінансування освіти

* Складено на основі [4].

Основними проблемами фінансування освіти в Україні:

- недостатнє фінансування: обсяги бюджетних коштів, виділених на освіту, не завжди відповідають потребам системи;
- нерівномірний розподіл ресурсів: існують значні диспропорції у фінансуванні освіти в різних регіонах та на різних рівнях системи;
- неефективне використання коштів: часто бюджетні кошти використовуються неефективно, без належного контролю;
- відсутність прозорості: система фінансування освіти не завжди є прозорою та зрозумілою для громадськості.

Для вирішення цих проблем необхідно:

- збільшити обсяги бюджетних коштів, виділених на освіту;
- запровадити більш справедливую систему розподілу ресурсів;
- підвищити ефективність використання бюджетних коштів;
- забезпечити прозорість системи фінансування освіти.

Тільки за умови вирішення цих проблем можна буде створити дійсно ефективну та стійку систему фінансування освіти в Україні.

1.2. Організація фінансування освіти з бюджетів різних рівнів

«Бюджетне фінансування освітніх послуг – це процес здійснення платежів органом Державної казначейської служби України за дорученням розпорядника бюджетних коштів із його рахунків в межах бюджетних асигнувань після отримання ним товарів, робіт і послуг відповідно до умов взятих бюджетних зобов'язань на проведення заходів, пов'язаних із наданням освітніх послуг» [12].

Фінансування освітніх послуг в Україні здійснюється через Державну казначейську службу. Це означає, що всі розпорядники коштів державного та місцевого бюджетів зобов'язані проводити операції з видатків на освіту через органи Казначейства.

При казначейській формі виконання бюджету:

- розпорядникам коштів відкриваються реєстраційні та інші рахунки в органах Державної казначейської служби України;
- виділення асигнувань та проведення платежів розпорядникам та одержувачам коштів здійснюється на основі мережі розпорядників коштів бюджетів всіх рівнів.

Бюджетні кошти на освіту можуть виділятися лише за наявності:

- затверджених кошторисів;
- планів асигнувань загального фонду бюджету;
- планів надання кредитів із загального фонду бюджету;
- планів спеціального фонду;
- для вищих навчальних закладів та наукових установ - затверджених планів використання бюджетних коштів і помісячних планів використання бюджетних коштів.

Ці документи повинні бути затверджені протягом 30 календарних днів після затвердження розписів відповідних бюджетів [27; 28].

Розподіл видатків бюджетів на надання освітніх послуг між державним та різними місцевими бюджетами регламентується статтями 87, 89 та 90 Бюджетного кодексу України (рис. 1.4–1.6).

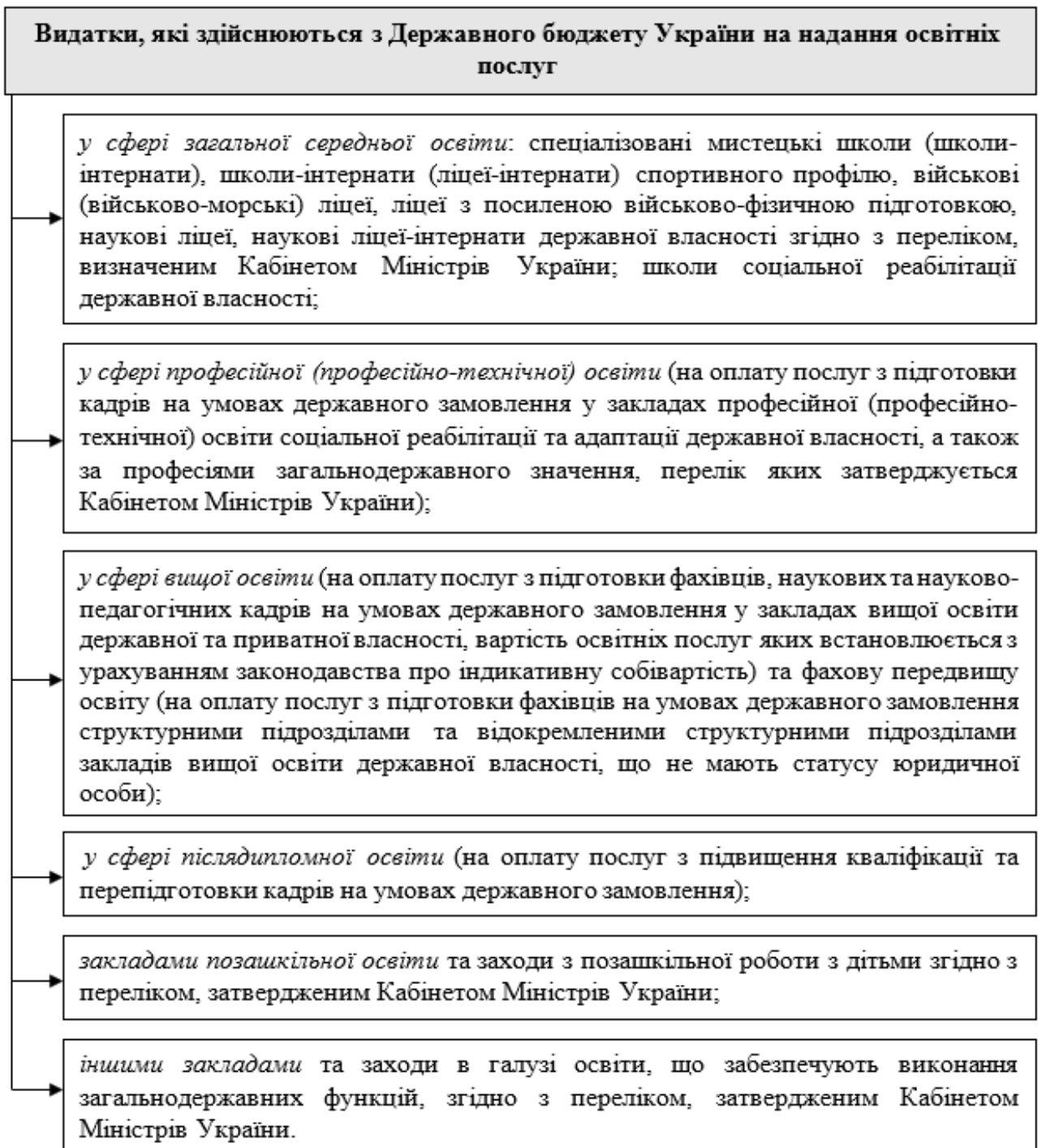

Рис. 1.4. Перелік видатків Державного бюджету України на освіту *

* Складено на основі [29]

«Бюджетні асигнування на освіту, включаючи кошти освітніх субвенцій, кошти, отримані закладом освіти як плата за навчання, підготовку, підвищення кваліфікації кадрів, за надання додаткових освітніх послуг, не вилучаються в дохід держави або місцевих бюджетів. Зазначені кошти спрямовуються на

діяльність, визначену установчими документами закладу, який надає освітні послуги» [2].

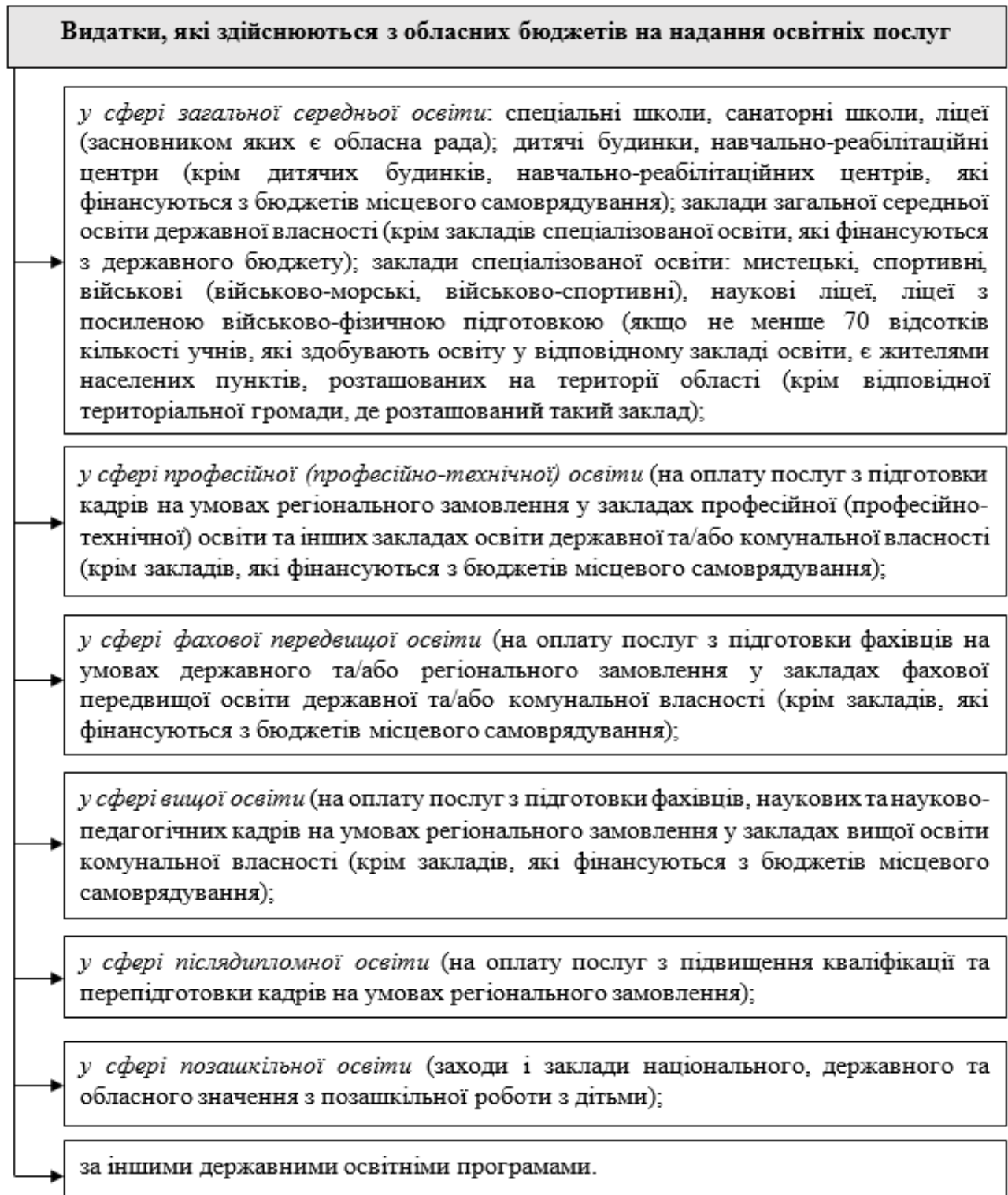

Рис. 1.5. Перелік видатків, які здійснюються з обласних бюджетів на освіту *

* Складено на основі [29]

Таким чином, бюджетні ресурси відіграють ключову роль у системі фінансування освіти. Це фінансування безпосередньо впливає на підготовку фахівців у сфері професійної, вищої та інших складових освіти.

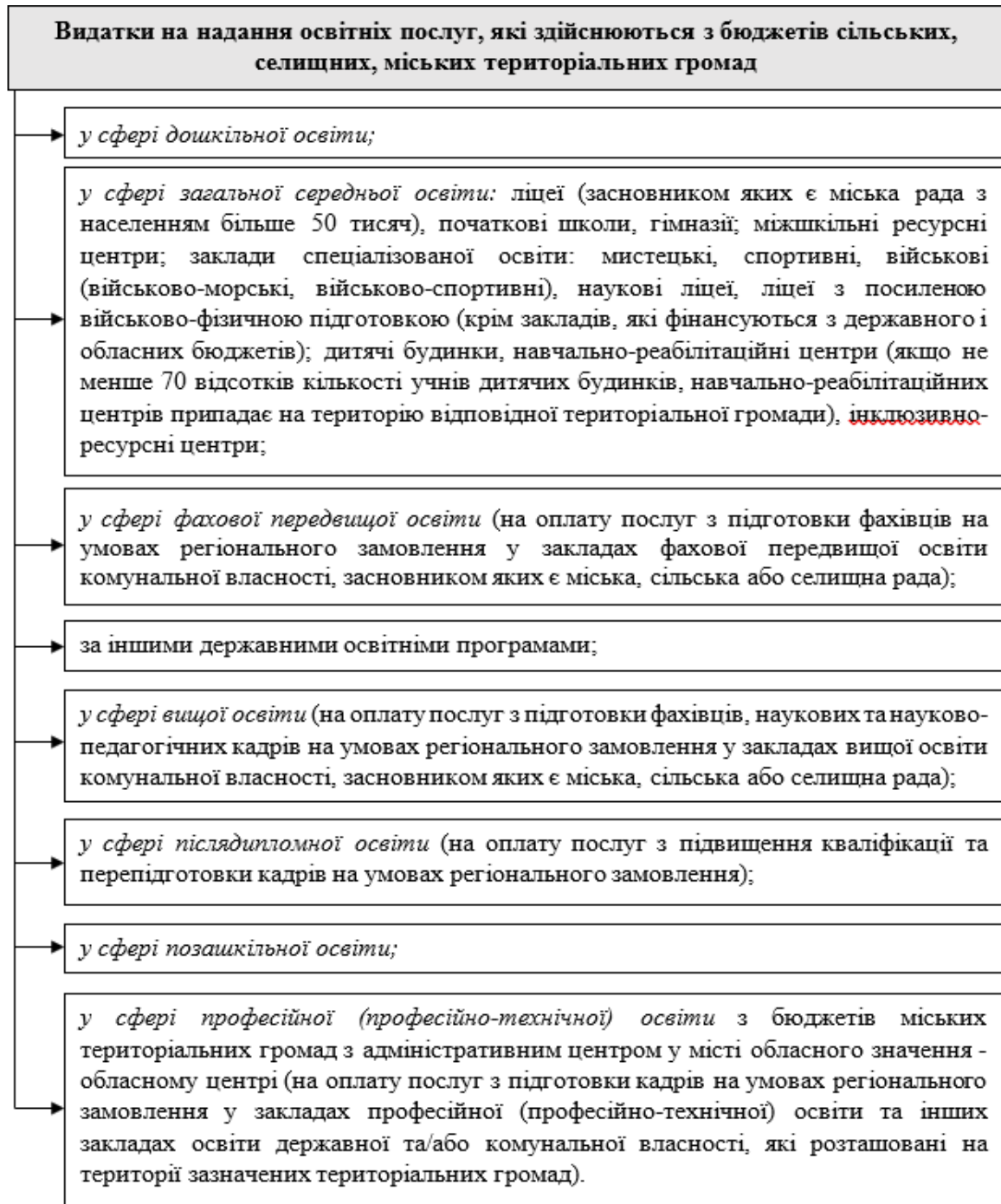

Рис. 1.6. Перелік видатків, які здійснюються з бюджетів місцевого самоврядування на освіту *

* Складено на основі [29]

Від того, скільки коштів виділяється з бюджету на освіту, залежить:

- якість освітніх послуг;
- доступність освіти для всіх верств населення;
- можливість модернізації освітньої інфраструктури;
- рівень підготовки випускників навчальних закладів;
- конкурентоспроможність української економіки на світовому ринку.

Інвестуючи в освіту, держава інвестує в майбутнє країни. Адже саме від кваліфікації та знань людей залежить її розвиток та добробут.

Євроінтеграційні процеси в Україні стимулюють переосмислення державної політики в сфері освіти. Це стосується, зокрема, зміни підходів до надання освітніх послуг з метою підвищення їх якості та конкурентоспроможності на міжнародному рівні.

Одним із ключових напрямів реформування вітчизняної системи освіти є посилення дієвості її фінансового механізму. Макроекономічний фінансовий механізм освітньої системи - це сукупність взаємопов'язаних елементів, які функціонують у чітко визначеному правовому полі (рис. 1.7).

Цей механізм має ґрунтуватися на: державному регулюванні, сформованій моделі фінансового управління, ефективному використанні фінансових ресурсів, різноманітних джерелах фінансування, системі фінансового моніторингу та контролю. Всі ці елементи мають взаємодіяти таким чином, щоб:

- забезпечувати акумулювання та цільове використання фінансових ресурсів;
- сприяти суспільно ефективному розвитку освітньої галузі відповідно до пріоритетів суспільства.

З моменту здобуття Україною незалежності постійно ведеться робота над удосконаленням системи фінансування освіти. Це дало поштовх до позитивних змін у цій галузі та сприяло посиленню інституційної спроможності, зокрема шляхом вдосконалення нормативно-правового регулювання у сфері фінансового забезпечення.

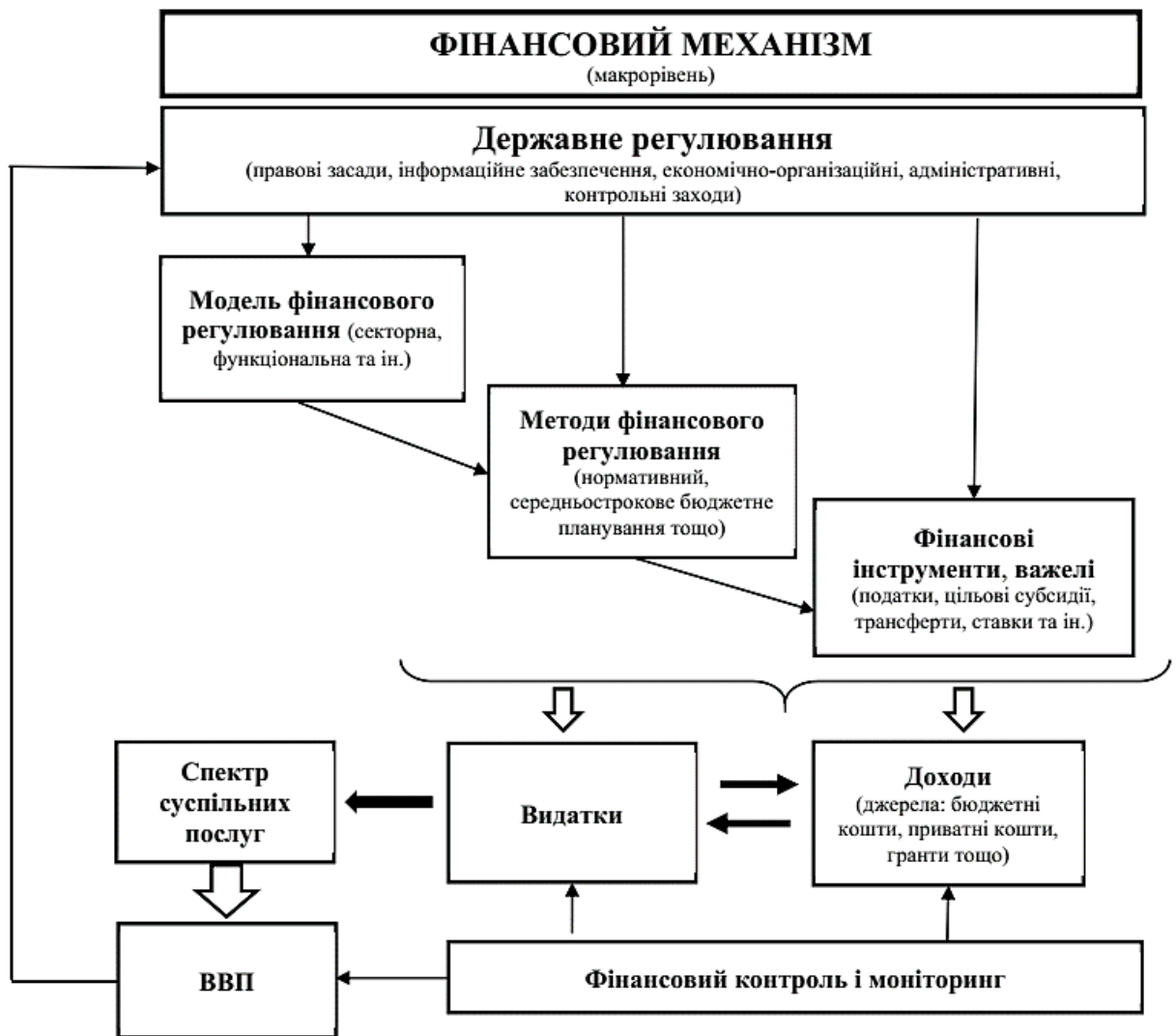

Рис. 1.7. Компоненти фінансового механізму освітньої системи [2, с. 45]

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року та план заходів з її реалізації заклали нові підходи до вдосконалення компонентів фінансового механізму системи освіти: «перехід від принципу утримання освітніх закладів до принципу формування їхніх бюджетів на основі чисельності контингенту; впровадження багатоканального фінансування освіти за допомогою субсидій, грантів, кредитів, їх поєднання та диференціації залежно від категорій отримувачів коштів; забезпечення безоплатними підручниками учнів загальноосвітніх шкіл, зокрема сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей із малозабезпечених сімей; перегляд підходів до визначення плати за харчування дітей у державних і комунальних закладах дошкільної

освіти; формування сучасної системи нормування та оплати праці у сфері освіти, запровадження системи стимулювання якісної педагогічної праці» [30].

Реалізація цих заходів дасть змогу покращити бюджетне фінансування освітніх послуг.

Висновки до розділу 1

Якісні освітні послуги відіграють ключову роль у формуванні інтелектуального потенціалу країни, підвищенні рівня життя та забезпеченні стійкого розвитку.

В Україні основним джерелом фінансування освіти є кошти бюджетів різних рівнів.

Бюджетне фінансування освітніх послуг - це процес здійснення платежів органом Державної казначейської служби України за дорученням розпорядника бюджетних коштів з його рахунків в межах бюджетних асигнувань. Ці платежі здійснюються після отримання товарів, робіт і послуг та виконання бюджетних зобов'язань, пов'язаних з наданням освітніх послуг.

Важливо зазначити, що окрім бюджетного фінансування, існують й інші джерела надходжень для освітньої сфери. До них належать, зокрема: надходження від надання платних послуг, благодійні внески, гранти, спонсорська допомога.

Залучення додаткових джерел фінансування дозволяє: збільшити обсяг ресурсів, що виділяються на освіту, розширити можливості для розвитку освітньої інфраструктури, впроваджувати інноваційні освітні програми, підвищувати кваліфікацію педагогічних працівників, забезпечувати кращі умови для навчання дітей.

РОЗДІЛ 2

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз фінансування освітніх послуг з Державного бюджету України

Якісні та доступні освітні послуги - це запорука розвитку країни та її громадян. Для забезпечення таких послуг необхідне належне фінансування, яке в Україні здійснюється з бюджетів різних рівнів.

Протягом 2021–2023 рр. видатки Державного бюджету України на надання освітніх послуг зменшилися з 63837,3 млн грн у 2021 р. до 60452,2 млн грн у 2023 р., а їхня питома вага у ВВП – відповідно з 1,17% до 0,92%. Причину цього вбачаємо у необхідності зміни пріоритетів бюджетної політики у напрямку збільшення фінансування національної безпеки та оборони (рис. 2.1).

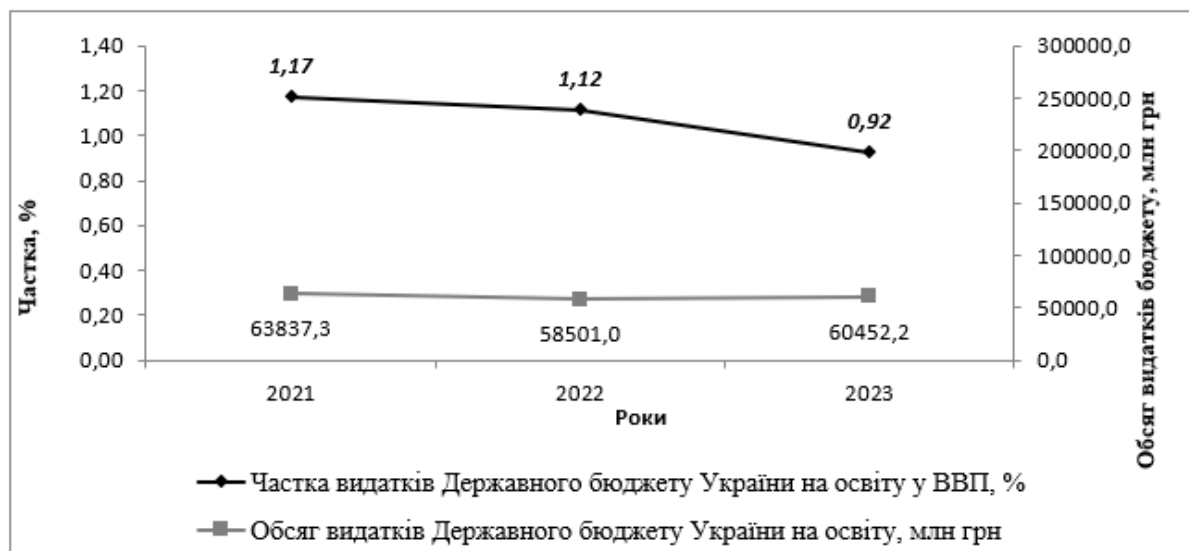

Рис. 2.1. Динаміка видатків Державного бюджету України на надання освітніх послуг у 2021–2023 рр. *

* Складено на основі даних [31].

Незважаючи на декларовану в Законі України «Про освіту» № 2145-VIII від 5.09.2017 р. норму про щорічне виділення на освіту не менше 7% ВВП,

фактичні обсяги бюджетних видатків на цю галузь не лише не відповідають цій нормі, але й мають тенденцію до зменшення.

Наслідки такого недофінансування є вкрай негативними: погіршення якості освітніх послуг; зменшення доступності якісної освіти для дітей з незаможних сімей; старіння матеріально-технічної бази освітніх закладів; низький рівень заробітної плати педагогічних працівників; відтік кадрів з освітньої галузі.

Важливо зазначити, що хронічне недофінансування освіти не лише шкодить розвитку цієї галузі, але й негативно впливає на стан економіки країни в цілому.

Адже саме освіта є ключовим фактором розвитку людського капіталу, який, у свою чергу, є рушійною силою економічного зростання.

Тому подолання проблеми недофінансування освіти має стати одним із пріоритетних завдань держави. Для цього необхідно: вжити заходів для досягнення законодавчо визначеного рівня фінансування освіти; забезпечити прозоре та ефективне використання бюджетних коштів; впровадити механізми стимулювання розвитку освітньої галузі; підвищити престиж професії педагога.

Таблиця 2.1

Частка видатків Державного бюджету України на надання освітніх послуг у зведеному бюджеті у 2016–2023 рр. *

Роки	Видатки Державного бюджету України		Абсолютний приріст, млн грн	Темп приросту, %
	обсяг, млн грн	питома вага, %		
2016	34826,5	26,9	–	–
2017	41297,3	23,2	6470,8	18,58
2018	44324,3	21,1	3027	7,33
2019	51656,6	21,6	7332,3	16,54
2020	52857,8	21,0	1201,2	2,33
2021	63837,3	20,4	10979,5	20,77
2022	58501,0	20,1	-5336,3	-8,36
2023	60452,2	19,6	1951,2	3,34

* Складено на основі даних [31].

Результати аналізу динаміки частки видатків Державного бюджету України на надання освітніх послуг у зведеному бюджеті (табл. 2.1) дають

підстави стверджувати про поступове зниження зазначеного показника: у 2023 р. він становив 19,6%. Зміна абсолютного обсягу видатків Державного бюджету України на надання освітніх послуг у 2016-2023 рр. є стрибкоподібною, що підтверджують значення абсолютного приросту та темпу росту.

Таблиця 2.2

Динаміка структури видатків Державного бюджету України на надання освітніх послуг за функціональною бюджетною класифікацією у 2021–2023 рр., % *

Видатки за функціональною бюджетною класифікацією	2021	2022	2023	Абсолютне відхилення
Разом видатків на надання освітніх послуг, у т. ч.	100	100	100	–
Загальна середня освіта	0,77	0,81	0,80	0,03
Професійна (професійно-технічна) освіта	0,72	0,83	0,72	0,00
Фахова передвища та вища освіта	84,27	85,27	83,03	-1,24
Післядипломна освіта	1,54	0,53	0,51	-1,03
Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	1,01	0,65	0,70	-0,30
Програми матеріального забезпечення закладів освіти	1,07	0,16	2,34	1,27
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері освіти	2,74	2,08	2,71	-0,02
Інші заклади та заходи у сфері освіти	7,89	9,67	9,18	1,29

* Складено на основі даних [31].

У складі видатків Державного бюджету України на надання освітніх послуг у 2021–2023 рр. найбільшою була частка видатків на надання освітніх послуг у сфері передвищої та вищої освіти – від 84,27% у 2021 р. з тенденцією до зменшення до 83,03% у 2023 р. (табл. 2.2).

В Україні фінансування вищої освіти ґрунтується на принципі «гроші ходять за студентом». Це означає, що кошти з державного бюджету виділяються не безпосередньо університетам, а зараховуються на рахунки тих закладів, до яких вступають студенти з високими балами.

Ця система використовує модель непрямого фінансування за допомогою освітніх ваучерів (сертифікатів). Власник ваучера може використовувати його

для оплати навчання в певному закладі освіти.

В Україні такими ваучерами слугують: сертифікати зовнішнього незалежного оцінювання (для вступу на бакалаврські програми); сертифікати про складене єдине фахове вступне випробування, єдиний вступний іспит (для вступу на магістерські програми).

Розподіл державного замовлення між університетами відбувається на основі кількості поданих їм сертифікатів з високими балами. Це стимулює конкуренцію між закладами освіти за кращих студентів та змушує їх пропонувати якісні освітні послуги.

Переваги моделі «гроші за студентом»:

- підвищення конкурентоспроможності університетів;
- ефективне використання бюджетних коштів;
- заохочення до покращення якості освіти;
- збільшення автономії університетів.

Однак ця модель має й деякі недоліки:

- можливість нерівності у доступі до якісної освіти для студентів з бідних сімей;
- ризик зниження рівня фінансування університетів, які не мають високих показників вступу;
- складність оцінювання якості освітніх послуг.

«Принцип розподілу державного замовлення на підготовку фахівців за схемою «широкого конкурсу за спеціальностями» не враховує реалій демографічної і соціально-економічної ситуації у регіонах, інтересів та потреб регіонального сектора економіки. Формування рейтингових списків по спеціальностях призвела до того, що за одними спеціальностями значна кількість абітурієнтів з високими балами незалежного оцінювання не має змоги реалізувати своє право на отримання безкоштовної освіти, натомість «малопопулярні» у суспільстві спеціальності поповнюються випускниками шкіл з посередніми результатами навчання, які отримують підготовку на умовах державного замовлення. ... Іншим суперечливим наслідком існуючої моделі

розподілу державних місць є концентрація найбільш підготовлених абітурієнтів та, відповідно, місць державного замовлення в столиці й вищих навчальних закладах кількох найбільших міст країни, що потенційно несе загрозу розвитку інших регіонів. Акумулюючи переважну частину державного замовлення, а отже, бюджетного фінансування, ці навчальні заклади отримують переваги при визначенні вартості навчання на комерційних засадах, що пояснюється дією ефекту масштабу» [31].

Загалом, модель «гроші за студентом» є прогресивним способом фінансування вищої освіти, який має значний потенціал для розвитку цієї галузі в Україні. Важливо продовжувати вдосконалювати цю систему, щоб вона максимально відповідала потребам суспільства та забезпечувала рівний доступ до якісної освіти для всіх українців.

Крім вищезазначеного, важливо також наголосити на тому, що:

- важливим завданням держави є контроль за ефективним використанням бюджетних коштів університетами;
- необхідно створити умови для розвитку автономії університетів;
- важливо стимулювати університети до інновацій та запровадження новітніх методів навчання;
- слід забезпечити прозорість та підзвітність у системі фінансування вищої освіти.

Тільки за умови комплексного підходу до реформування фінансування вищої освіти можна буде створити дійсно ефективну та конкурентоспроможну систему, яка відповідатиме сучасним викликам та потребам українського суспільства.

Аналізуючи видатки Державного бюджету України на надання освітніх послуг залежно від видів економічних операцій, на які вони спрямовуються, зазначимо, що найбільшу питому вагу займали поточні видатки з тенденцією до зниження їх частки: з 94,37% у 2021 р. до 93,95% у 2023 р.

Таблиця 2.3

Динаміка структури видатків Державного бюджету України на

**надання освітніх послуг за економічною бюджетною класифікацією у 2021–
2023 рр., % ***

Видатки за економічною бюджетною класифікацією	2021	2022	2023	Абсолютне відхилення
2000 Поточні видатки	94,37	98,11	93,95	-0,42
2100 Оплата праці і нарахування на заробітну плату	9,87	9,84	9,02	-0,85
2110 Оплата праці	8,21	8,30	7,56	-0,65
2120 Нарухування на оплату праці	1,66	1,55	1,46	-0,19
2200 Використання товарів і послуг	78,92	79,84	77,44	-1,48
2210 Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	0,53	0,66	0,63	0,10
2220 Медикаменти та перев'язувальні матеріали	0,01	0,02	0,01	0,00
2230 Продукти харчування	0,40	0,47	0,42	0,02
2240 Оплата послуг (крім комунальних)	0,51	0,36	0,61	0,09
2250 Видатки на відрядження	0,05	0,02	0,04	-0,01
2260 Видатки та заходи спеціального призначення	0,01	0,00	0,00	-0,01
2270 Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	0,51	0,50	0,48	-0,03
2280 Дослідження і розробки, окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм	76,90	77,81	75,25	-1,65
2600 Поточні трансферти	0,03	0,16	0,06	0,03
2610 Субсидії та поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	0,03	0,16	0,06	0,03
2700 Соціальне забезпечення	5,54	8,24	7,42	1,88
2710 Виплата пенсій і допомоги	0,01	0,01	0,01	0,00
2720 Стипендії	5,43	8,16	7,38	1,95
2730 Інші виплати населенню	0,10	0,07	0,03	-0,07
2800 Інші поточні видатки	0,01	0,03	0,01	0,00
3000 Капітальні видатки	5,63	1,89	6,05	0,42
3100 Придбання основного капіталу	2,19	0,97	3,44	1,25
3110 Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	1,48	0,41	2,50	1,02
3120 Капітальне будівництво (придбання)	0,19	0,23	0,21	0,02
3130 Капітальний ремонт	0,23	0,22	0,45	0,22
3140 Реконструкція та реставрація	0,24	0,11	0,15	-0,09
3160 Придбання землі та нематеріальних активів	0,05	0,01	0,13	0,08
3200 Капітальні трансферти	3,43	0,92	2,60	-0,83
3210 Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	3,43	0,91	2,59	-0,83
3240 Капітальні трансферти населенню	0,01	0,01	0,01	0,00

* Складено на основі даних [31].

У складі поточних видатків переважають видатки на дослідження і розробки, окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм – у 2021 р. їх частка становила 76,9%, а у 2023 р. – дещо зменшилася до 75,25%.

Аналізуючи видатки Державного бюджету України за програмною бюджетною класифікацією, зазначимо, що від 75,7% у 2021 р. до 78,7% у 2023 р. загального обсягу видатків на освіту з Державного бюджету України спрямовувалося на бюджетні програми, головним розпорядником коштів за якими є Міністерство освіти і науки України. На реалізацію бюджетної програми 2201160 «Підготовка кадрів закладами вищої освіти та забезпечення діяльності їх баз практики» було передбачено видатків обсягом: у 2021 р. – 31,7 млрд грн, 2022 р. – 29,4 млрд грн та у 2023 р. – 30,5 млрд грн або відповідно 49,7%, 50,2% та 50,4% від загального обсягу видатків Державного бюджету України на освіту.

У 2024 р. уряд України значно збільшив фінансування освіти, виділивши на цю галузь майже на 22% більше коштів, ніж у 2023 р. Загальний бюджет освіти сягне 171,2 млрд грн, з яких 148,8 млрд грн – це кошти, що будуть спрямовані через Міністерство освіти і науки України. «Це дасть змогу посилити фінансування таких пріоритетних напрямків: підвищення заробітної плати вчителів: на 10,4% з 1 січня та ще на 12,6% з 1 квітня 2024 р.; облаштування укриттів у школах: 2,5 млрд грн; друк підручників: 1,5 млрд грн; забезпечення Нової української школи: 1,5 млрд грн; закупівля шкільних автобусів: 1 млрд грн (разом із співфінансуванням з місцевих бюджетів); модернізація харчоблоків у школах: 1,5 млрд грн; підтримка дітей з особливими освітніми потребами: 304,5 млн грн; навчання дітей у державних ЗЗСО та «Школі супергероїв»: 434,51 млн грн; створення навчально-практичних центрів сучасної професійної освіти: 500 млн грн; фінансування вищої та фахової передвищої освіти: 240 млн грн; підтримка наукових досліджень: 610,4 млн грн» [34; 35].

Отже, забезпечення населення якісними освітніми послугами є ключовим фактором розвитку країни та її громадян. Від рівня освіти залежить не лише конкурентоспроможність економіки, але й загальний рівень життя людей.

Важливим інструментом для досягнення цієї мети є бюджетне фінансування освіти. Однак, простого збільшення обсягу видатків бюджету недостатньо. Необхідно також вжити заходів щодо підвищення ефективності

використання бюджетних коштів. Це можна зробити за допомогою таких інструментів:

- впровадження прозорих механізмів розподілу бюджетних коштів;
- застосування сучасних методів бюджетного планування та контролю;
- здійснення моніторингу та оцінювання результативності використання бюджетних коштів;
- заохочення використання інноваційних методів навчання;
- підвищення кваліфікації педагогічних працівників;
- створення сприятливих умов для розвитку приватної освіти.

Тільки за умови комплексного підходу до фінансування освіти можна буде створити дійсно якісну та доступну систему освіти, яка відповідатиме потребам суспільства та забезпечить сталий розвиток країни.

2.2. Практика і проблематика здійснення видатків на освіту з місцевих бюджетів

Крім державного бюджету, важливим джерелом фінансування публічних освітніх послуг є кошти місцевих бюджетів. Це дає можливість органам місцевого самоврядування самостійно вирішувати питання розвитку освіти на своїй території та враховувати специфічні потреби місцевих громад.

Місцеві бюджети можуть використовуватися для фінансування: заробітної плати педагогічних працівників; матеріально-технічного забезпечення шкіл та інших закладів освіти; ремонту та будівництва освітніх закладів; закупівлі обладнання та навчальних матеріалів; підтримки обдарованих дітей; розвитку інклюзивної освіти; фінансування позашкільної освіти.

Важливо зазначити, що:

- обсяг коштів, що виділяються з місцевих бюджетів на освіту, може варіюватися залежно від фінансової спроможності конкретної територіальної громади;

- держава має стимулювати місцеві органи влади до збільшення обсягів фінансування освіти з місцевих бюджетів;
- важливо забезпечити прозоре та ефективне використання коштів місцевих бюджетів, виділених на освіту.

Місцеві бюджети відіграють важливу роль у розвитку освіти в Україні, підтвердженням чого є результати аналізу. Так, основна частина видатків на надання освітніх послуг здійснювалася із місцевих бюджетів (від 73,1% у 2016 р. до 80,4% у 2023 р.) із тенденцією до зростання як обсягу (від 94611,2 млн грн у 2016 р. до 248186,6 млн грн у 2023 р.), так і питомої ваги у видатках на зазначену галузь Зведеного бюджету України (рис. 2.2, табл. 2.4).

Рис. 2.2. Динаміка видатків місцевих бюджетів України на надання освітніх послуг у 2021–2023 рр. *

* Складено на основі даних [31].

Найбільший абсолютний приріст та темп росту видатків місцевих бюджетів на надання освітніх послуг спостерігався у 2017 р. порівняно із 2016 р. – відповідно 42007,3 млн грн та 44,4%.

Таблиця 2.4

Частка видатків місцевих бюджетів України на надання освітніх послуг у зведеному бюджеті у 2016–2023 рр. *

Роки	Видатки місцевих бюджетів України		Абсолютний приріст, млн грн	Темп приросту, %
	обсяг, млн грн	питома вага, %		
2016	94611,2	73,1	–	–
2017	136618,5	76,8	42007,3	44,40
2018	165708,0	78,9	29089,5	21,29
2019	187102,1	78,4	21394,1	12,91
2020	199425,9	79,0	12323,8	6,59
2021	249077,4	79,6	49651,5	24,90
2022	232250,4	79,9	-16827	-6,76
2023	248186,6	80,4	15936,2	6,86

* Складено на основі даних [31].

«Оскільки, у видатках місцевих бюджетів на освіту від 47,05% у 2016 р. до 36,53% у 2023 р. припадає на освітню субвенцію, яка надходить з державного бюджету, частка видатків Державного бюджету України на надання освітніх послуг у видатках зведеного бюджету була значно більшою – від 61,3% у 2016 р. до 48,96% у 2023 р.» [4] (рис. 2.3).

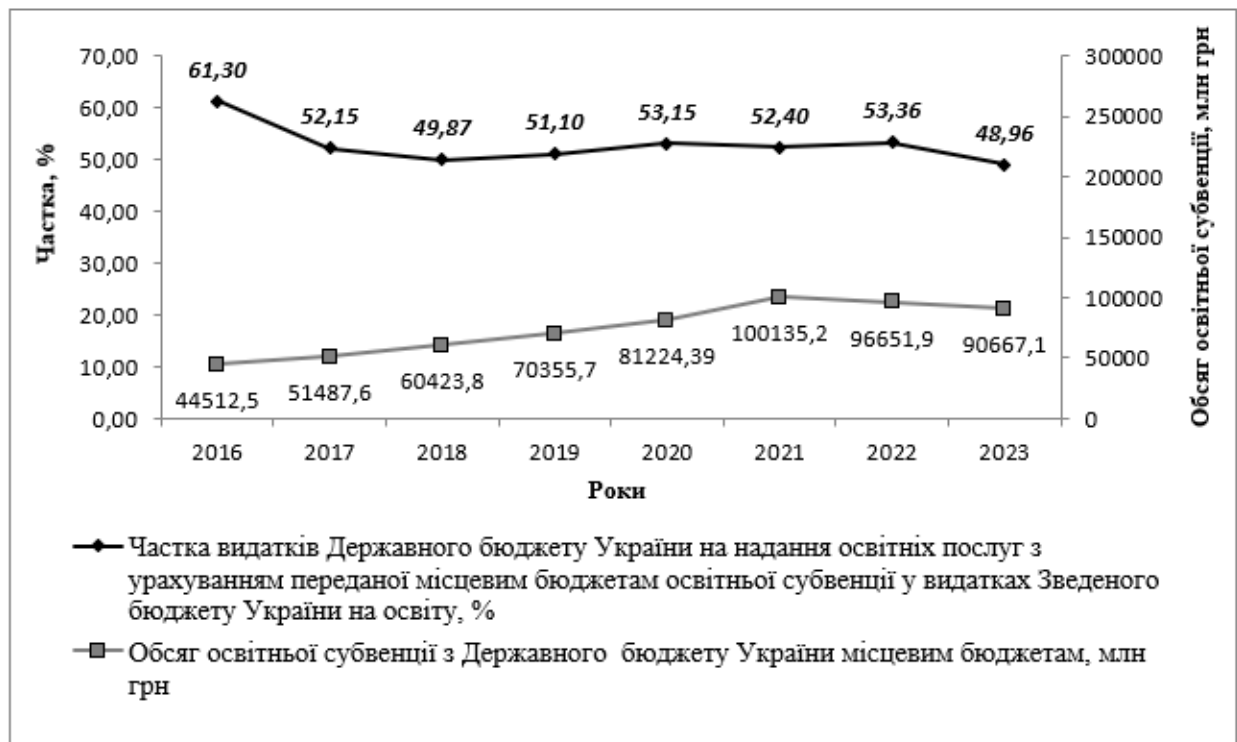

Рис. 2.3. Видатків Державного бюджету України на надання освітніх послуг з урахуванням обсягу освітньої субвенції, наданої місцевим бюджетам, у 2016–2023 рр. *

* Складено автором на основі даних [31].

Серед видатків місцевих бюджетів України на освіту у 2021–2023 рр. переважали видатки на надання освітніх послуг у сфері загальної середньої освіти – від 60,04% у 2021 р. з тенденцією до зростання до 60,35% у 2023 р. (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Динаміка структури видатків місцевих бюджетів України на надання освітніх послуг за функціональною бюджетною класифікацією у 2021–2023 рр., % *

Видатки за функціональною бюджетною класифікацією	2021	2022	2023	Абсолютне відхилення
Разом видатків на надання освітніх послуг, у т. ч.	100	100	100	–
Дошкільна освіта	19,49	17,51	18,24	-1,24
Загальна середня освіта	60,04	62,37	60,35	0,30
Професійна (професійно-технічна) освіта	5,51	6,47	6,36	0,85
Фахова передвища та вища освіта	4,44	4,67	4,53	0,10
Післядипломна освіта	0,36	0,38	0,39	0,03
Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	5,39	5,41	5,31	-0,08
Інші заклади та заходи у сфері освіти	4,77	3,18	4,82	0,05

* Складено на основі даних [31].

На другому місці за обсягом та часткою фінансування освітніх послуг з місцевих бюджетів – дошкільна освіта з тенденцією до зниження питомої ваги у видатках: з 19,49% у 2021 р. до 18,24% у 2023 р.

У складі видатків місцевих бюджетів України на надання освітніх послуг за економічною бюджетною класифікацією у 2021–2023 рр. переважали поточні видатки, серед яких – видатки на оплату праці з нарахуваннями: у 2021 р. – 75,5%, у 2022 р. – 78,41% та у 2023 р. – 70,53% (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка структури видатків місцевих бюджетів України на надання освітніх послуг за економічною бюджетною класифікацією у 2021–2023 рр., % *

Видатки за економічною бюджетною класифікацією	2021	2022	2023	Абсолютне відхилення
2000 Поточні видатки	95,08	97,34	92,92	-2,17
2100 Оплата праці і нарахування на заробітну плату	75,50	78,41	70,53	-4,97
2110 Оплата праці	61,92	64,10	57,81	-4,11
2120 Нарухування на оплату праці	13,58	14,30	12,72	-0,86
2200 Використання товарів і послуг	18,58	17,21	20,74	2,16
2210 Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	2,75	1,65	3,27	0,52
2220 Медикаменти та перев'язувальні матеріали	0,09	0,04	0,03	-0,05
2230 Продукти харчування	3,57	1,53	2,91	-0,66
2240 Оплата послуг (крім комунальних)	1,92	1,98	3,17	1,25
2250 Видатки на відрядження	0,02	0,01	0,03	0,00
2270 Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	6,07	7,47	6,97	0,90
2280 Дослідження і розробки, окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм	4,16	4,52	4,35	0,19
2600 Поточні трансферти	0,21	0,31	0,29	0,08
2610 Субсидії та поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	0,21	0,31	0,29	0,08
2700 Соціальне забезпечення	0,76	1,40	1,26	0,50
2710 Виплата пенсій і допомоги	0,00	0,00	0,00	0,00
2720 Стипендії	0,66	1,31	1,15	0,49
2730 Інші виплати населенню	0,09	0,09	0,11	0,02
2800 Інші поточні видатки	0,03	0,02	0,09	0,06
3000 Капітальні видатки	4,92	2,66	7,08	2,17
3100 Придбання основного капіталу	4,72	2,62	6,97	2,25
3110 Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	2,88	1,37	3,16	0,28
3120 Капітальне будівництво (придбання)	0,06	0,09	0,39	0,34
3130 Капітальний ремонт	1,53	1,05	3,26	1,72
3140 Реконструкція та реставрація	0,25	0,09	0,13	-0,11
3160 Придбання землі та нематеріальних активів	0,00	0,02	0,03	0,03
3200 Капітальні трансферти	0,20	0,04	0,11	-0,08
3210 Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)	0,20	0,04	0,11	-0,08

* Складено на основі даних [31].

Крім власних доходів, місцеві бюджети отримують додаткові кошти для фінансування освіти у вигляді міжбюджетних трансфертів. На рис. 2.4 представлено обсяги міжбюджетних трансфертів, які отримали місцеві бюджети у 2023 р. та спрямували їх на освіту.

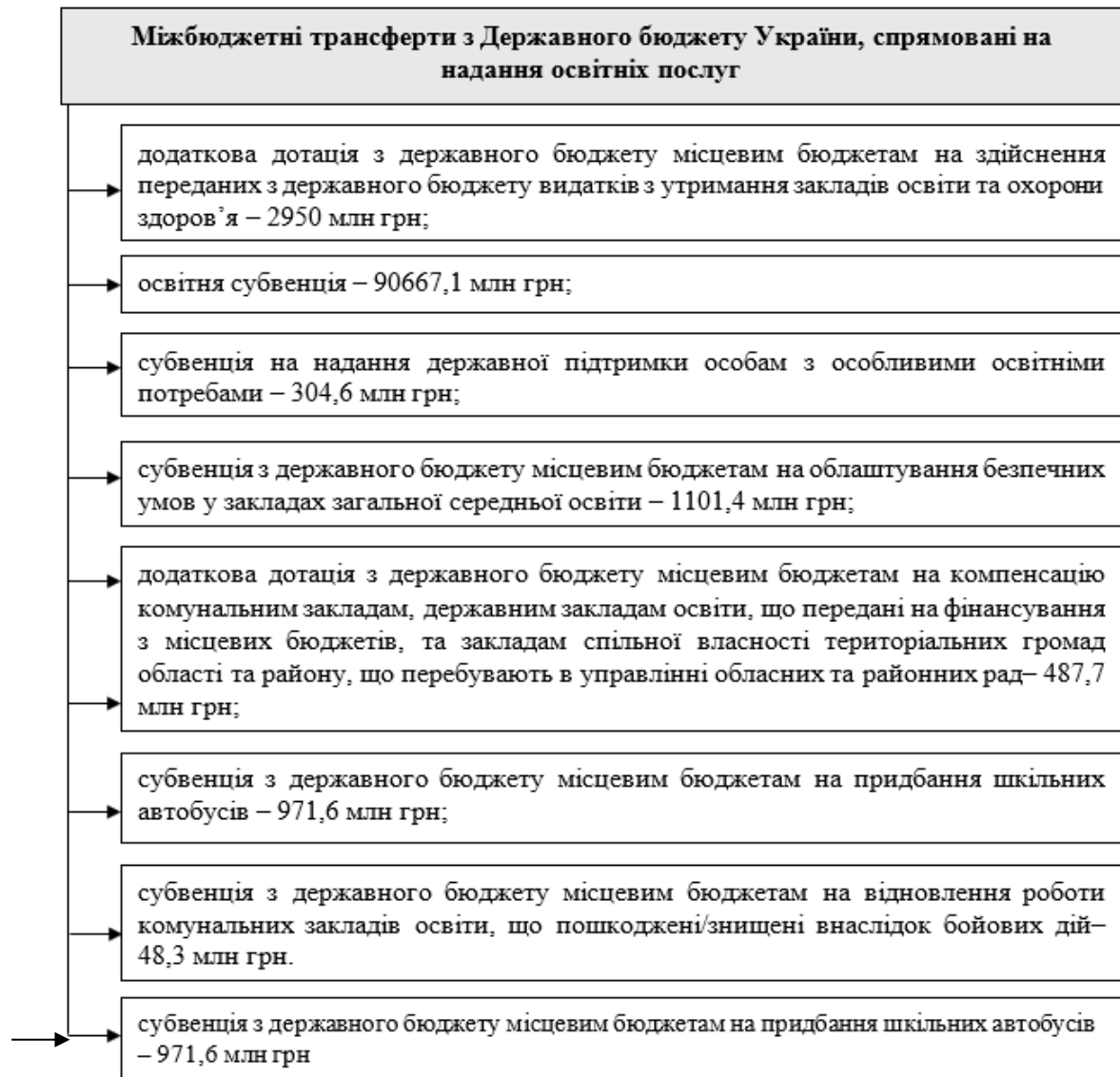

Рис. 2.4. Види та обсяг міжбюджетних трансфертів з державного бюджету місцевим, які спрямовані на надання освітніх послуг у 2023 р. *

* Складено на основі даних [31].

Найбільшу частку у складі міжбюджетних трансфертів з Державного бюджету України місцевим, спрямованих на надання освітніх послуг, займає освітня субвенція.

Схожа тенденція із бюджетним фінансуванням освітніх послуг спостерігалася у бюджеті Тернопільської міської територіальної громади. Так, у 2021 р. з зазначеного бюджету на надання освітніх послуг було витрачено 1395,2 млн грн, у 2022 р. – 1480,5 млн грн, у 2023 р. – 1648,1 грн.

Динаміка та структура видатків бюджету Тернопільської міської територіальної громади на надання освітніх послуг наведена у табл. 2.7 та 2.8.

Таблиця 2.7

Динаміка видатків бюджету Тернопільської міської територіальної громади на надання освітніх послуг у 2021–2023 рр., грн *

Види видатків	2021	2022	2023	Темп приросту, %
Загальний обсяг видатків на освіту, грн	1395214655,79	1480532534,44	1648093154,16	18,12
0910 Дошкільна освіта	312310715,32	324107496,02	373734256,04	19,67
0920 Загальна середня освіта	755923584,05	799722585,69	892538284,66	18,07
0930 Професійна (професійно-технічна) освіта	158444534,2	194072826,15	211910900,73	33,74
0940 Фахова передвища та вища освіта	50334742,96	55298869,69	56811488,34	12,87
0960 Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	77178462,87	85472306,67	85308813,15	10,53
0990 Інші заклади та заходи у сфері освіти	41022616,39	21858450,22	27789411,24	-32,26

* Складено на основі даних [31].

У 2023 р. порівняно з 2021 р. найбільший темп приросту спостерігається за видатками бюджету Тернопільської міської територіальної громади на професійну освіту – 33,74%, дещо меншими темпами зросли видатки на дошкільну освіту – 19,67%.

Таблиця 2.8

Динаміка структури видатків бюджету Тернопільської міської територіальної громади на надання освітніх послуг у 2021–2023 рр., %

Види видатків	2021	2022	2023	Темп приросту, %
Загальний обсяг видатків на освіту, грн	100	100	100	–
0910 Дошкільна освіта	22,38	21,89	22,68	0,29

0920 Загальна середня освіта	54,18	54,02	54,16	-0,02
0930 Професійна (професійно-технічна) освіта	11,36	13,11	12,86	1,50
0940 Фахова передвища та вища освіта	3,61	3,74	3,45	-0,16
0960 Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	5,53	5,77	5,18	-0,36
0990 Інші заклади та заходи у сфері освіти	2,94	1,48	1,69	-1,25

* Складено на основі даних [31].

Найбільшу питому вагу у складі видатків бюджету Тернопільської міської територіальної громади на надання освітніх послуг у 2021–2023 рр. займали видатки на загальну середню освіту – від 54,18% у 2021 р. до 54,16% у 2023 р.

Отже, незважаючи на зростання бюджетних видатків місцевих бюджетів на освіту в Україні, наявних коштів навчальним закладам зазвичай вистачає лише для покриття поточних потреб. Це обмежує можливості для розвитку та модернізації освітньої галузі. Для вирішення цієї проблеми необхідні: диверсифікація джерел фінансування освіти, яка може включати залучення приватних інвестицій, розвиток меценатства, створення освітніх фондів, запровадження платних освітніх послуг; впровадження нових підходів до підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

Висновок до розділу 2.

Сьогодні система освіти в Україні стикається з низкою проблем, як організаційного, так і фінансового характеру. Ці проблеми потребують вирішення шляхом подальшого реформування галузі.

Одна з ключових проблем – це невідповідність обсягів бюджетного фінансування публічних освітніх послуг реальним потребам. Це стосується як державного бюджету, так і бюджетів місцевого самоврядування. Внаслідок

цього навчальні заклади всіх рівнів недоотримують необхідні кошти для належного функціонування та розвитку.

Для вирішення цієї проблеми необхідно залучати додаткові джерела фінансування.

Для досягнення стійкого розвитку галузі необхідно також: впроваджувати сучасні методи управління навчальними закладами; підвищувати кваліфікацію педагогічних працівників; забезпечити доступ до якісної освіти для всіх дітей, незалежно від їхнього походження, соціального статусу чи фінансових можливостей їхніх батьків.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО ЗРОСТАННЯ ДЕРЖАВИ

3.1. Зарубіжний досвід фінансування освіти та можливості його імплементації в українську практику

У розвинених країнах, зокрема в Європі, державне фінансування освіти посідає одне з ключових місць у державній освітній політиці.

Важливим показником рівня фінансування освіти є його частка у ВВП. Протягом останнього десятиліття спостерігається певне зниження цього показника в країнах ЄС. Так, якщо у 2010 р. частка фінансування освіти у ВВП становила 5,2%, то у 2019 р. вона опустилася до 4,7% (рис. 3.1). Важливо зазначити, що незважаючи на це зниження, обсяг ВВП у країнах ЄС за цей період суттєво зріс, на 1 118 227,8 млн євро.

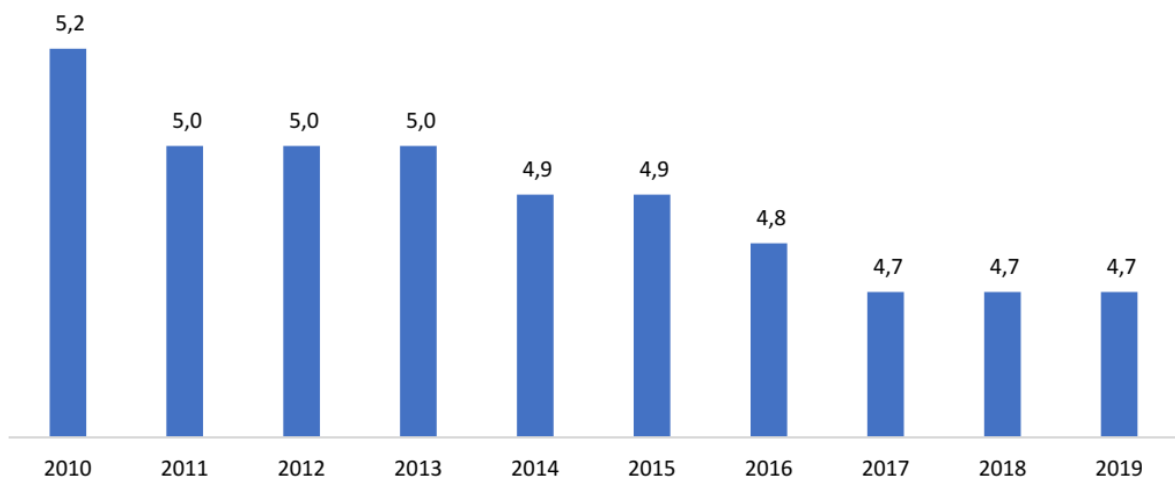

Рис. 3.1. Динаміка питомої ваги витрат на надання освітніх послуг у ВВП у країнах ЄС [1, с. 18]

У 2019 р. частка фінансування освіти у ВВП була меншою 4% у таких країнах ЄС, як Ірландія, Румунія, Болгарія та Італія. Водночас, найвищі показники спостерігаються у Швеції (6,9%) та Ісландії (7,1%). У решті країн ЄС

цей показник коливається на рівні 4-6% ВВП (рис. 3.2).

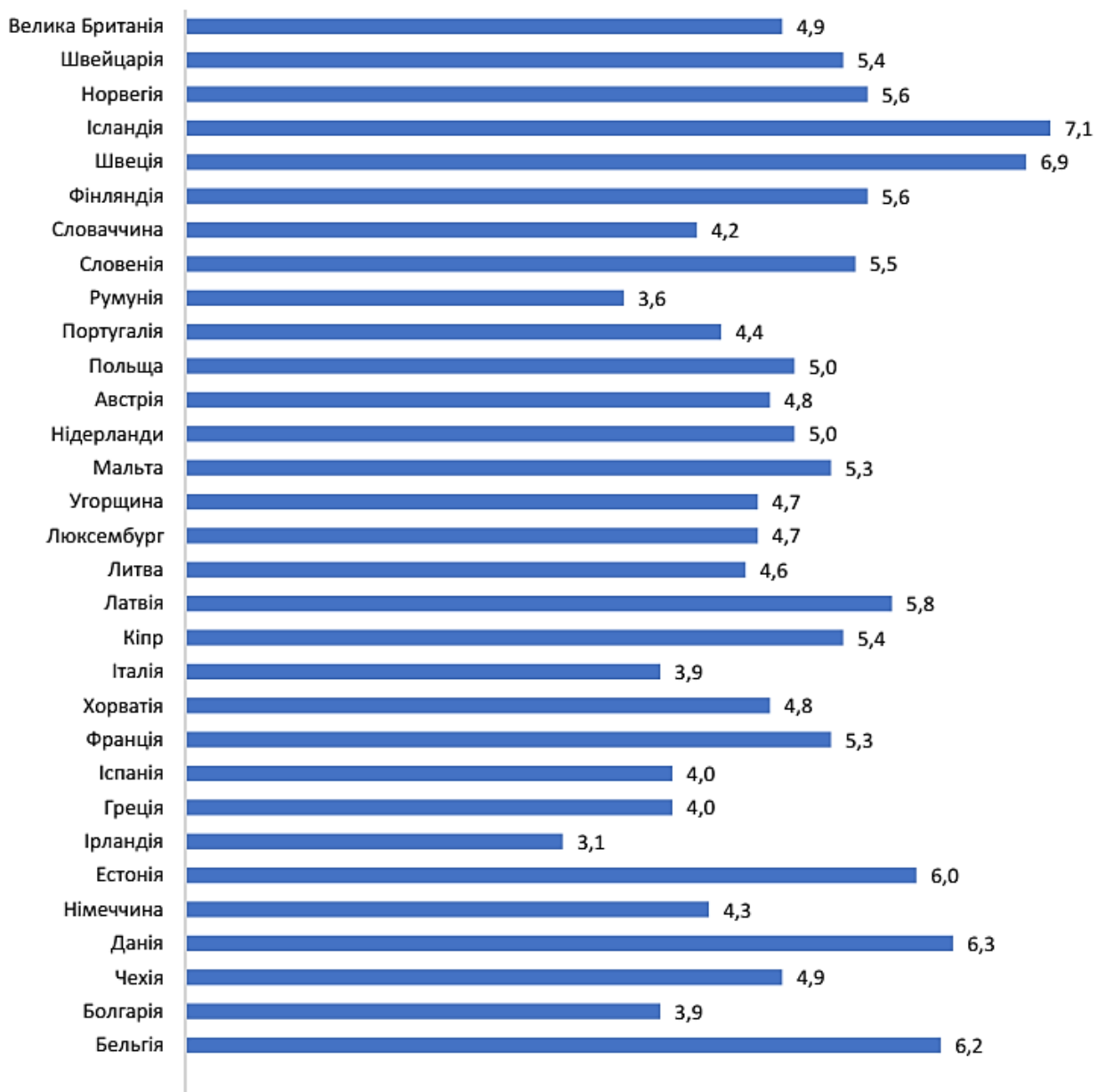

Рис. 3.2. Питома вага витрат на надання освітніх послуг у ВВП у країнах ЄС у 2019 р. [1, с. 20]

Ці дані свідчать про те, що, незважаючи на деяке зниження частки фінансування освіти у ВВП, воно все ж залишається одним із пріоритетних напрямків державної політики в розвинених країнах.

Рівень фінансування освіти суттєво відрізняється в різних країнах, що може бути обумовлено низкою факторів, таких як: економічний розвиток країни,

демографічна ситуація, історичні традиції, система державного управління, пріоритети державної політики.

У світовій практиці існує два основних механізми фінансування загальної середньої освіти:

- безпосередній розподіл коштів: кошти виділяються безпосередньо навчальним закладам, які розподіляють їх на власний розсуд;
- використання формул фінансування: кошти розподіляються за чітко визначеними формулами, які враховують різні фактори, такі як кількість учнів, рівень соціально-економічного розвитку території, особливі потреби навчальних закладів тощо.

Використання формул фінансування має ряд переваг:

- прозорість: чітко визначені формули роблять процес розподілу коштів більш прозорим та зрозумілим для всіх учасників освітнього процесу;
- справедливість: формули можуть бути розроблені таким чином, щоб максимально справедливо розподілити кошти між навчальними закладами з урахуванням їхніх потреб;
- стимулювання ефективності: формули можуть включати стимули для підвищення ефективності роботи навчальних закладів, наприклад, за рахунок зменшення кількості класів з малою кількістю учнів.

Однак важливо зазначити, що формули фінансування не позбавлені недоліків:

- складність: розробка та впровадження формул фінансування може бути складним та трудомістким процесом;
- жорсткість: формули можуть бути не такими гнучкими, як безпосередній розподіл коштів, і не завжди можуть враховувати всі особливі потреби навчальних закладів.

В Україні важливо адаптувати світовий досвід фінансування загальної середньої освіти до українських реалій. Важливо, щоб Україна, прагнучи до європейських стандартів освіти, ґрунтовно проаналізувала досвід розвинених країн у цій сфері та розробила власну стратегію фінансування освіти, яка б

відповідала потребам країни та забезпечувала якісну та доступну освіту для всіх українських дітей.

Це може бути досягнуто за допомогою:

- проведення ретельного аналізу потреб української системи освіти;
- розробки формул фінансування, які враховують особливості української системи освіти;
- залучення до розробки та впровадження формул фінансування всіх учасників освітнього процесу.

Важливо, щоб механізм фінансування загальної середньої освіти в Україні був прозорим, справедливим та стимулював ефективність роботи навчальних закладів. Це дозволить створити умови для якісної та доступної освіти для всіх українських дітей.

Розглянемо різні інструменти фінансування загальної середньої освіти, ґрунтуючись на ступені обмежень, встановлених центральними органами влади.

До основних інструментів належать:

- трансфер загальної суми: кошти перераховуються місцевим органам влади загальною сумою, які розподіляють їх між школами на власний розсуд. Цей метод використовується в таких країнах ОЕСР, як Бельгія, Данія та Швеція;
- блокова субсидія: кошти виділяються на певні види витрат (поточні, капітальні тощо). Цей метод використовується в Ісландії, Словаччині та Чилі;
- цільова субсидія: кошти виділяються на чітко визначені цілі (наприклад, на підтримку учнів зі спеціальними освітніми потребами або як стимул для кращих шкіл);
- субсидія на рівні школи: кошти виділяються безпосередньо школам за чітко визначеними формулами.

Кожен з цих інструментів має свої переваги та недоліки:

Трансфер загальної суми:

Переваги: відносна гнучкість розподілу коштів, можливість використання горизонтальної підзвітності, використання показників ефективності.

Недоліки: можливість прийняття не вигідних для освіти рішень на регіональному рівні, нерівномірне фінансування в залежності від регіону.

Блокова субсидія:

Переваги: певна автономія місцевих органів влади при розподілі коштів;

Недоліки: недостатнє фінансування певних категорій витрат.

Цільова субсидія:

Переваги: чітке визначення цілей використання коштів, можливість стимулювати певні напрямки розвитку освіти.

Недоліки: жорсткість та обмеженість використання коштів.

Субсидія на рівні школи:

Переваги: прозорість та справедливість розподілу коштів, стимулювання ефективності роботи шкіл.

Недоліки: складність розробки та впровадження формул фінансування, можливість несправедливого розподілу коштів в залежності від особливостей шкіл.

Вища освіта відіграє ключову роль у розвитку економіки та людського капіталу будь-якої країни. Отримання вищої освіти гарантує кращі перспективи працевлаштування та вищий рівень доходів, що, у свою чергу, стимулює прагнення людей до самовдосконалення та покращення свого життя.

Зростання попиту на вищу освіту призвело до того, що держави не завжди можуть самостійно забезпечити фінансування цієї сфери. Внаслідок цього дедалі більшого значення набувають приватні джерела фінансування.

Існує декілька моделей фінансування вищої освіти, які використовуються в різних країнах світу:

- державне фінансування: держава повністю або частково фінансує діяльність закладів вищої освіти;
- приватне фінансування: заклади вищої освіти існують за рахунок коштів, отриманих від студентів, благодійників, спонсорів тощо;

- комбіноване фінансування: поєднання державного та приватного фінансування.

Більшість країн світу використовують комбіновану модель фінансування. Це дає можливість закладам вищої освіти: забезпечити стійкість та автономність; залучати додаткові ресурси для розвитку, підвищувати якість освіти.

В Україні також використовується комбінована модель фінансування вищої освіти. Однак частка приватних коштів у цій моделі значно нижча, ніж у розвинених країнах. Це зумовлено низкою факторів:

- низький рівень доходів населення,
- недостатня культура благодійності,
- слабо розвинений ринок освітніх послуг.

Для стимулювання розвитку приватного сектору у сфері вищої освіти в Україні необхідно: створити сприятливий інвестиційний клімат, заохочувати благодійність, підтримувати розвиток нових форм освітніх послуг.

Розвиток приватного сектору у сфері вищої освіти дозволить: збільшити доступність якісної освіти, підвищити конкурентоспроможність українських ЗВО на міжнародному ринку освітніх послуг, стимулювати інновації у цій сфері.

Окрім вищезазначеного, важливо також наголосити на тому, що:

- необхідно постійно оновлювати зміст освітніх програм та методи навчання;
- важливо забезпечити прозорість та підзвітність у системі фінансування вищої освіти;
- слід стимулювати співпрацю закладів вищої освіти з бізнесом та науковими інституціями.

«У розвинутих країнах і країнах, що розвиваються, виокремлюють чотири основних методи фінансування вищої освіти: (1) за допомогою державних коштів, (2) за рахунок плати за навчання, (3) за рахунок приватних коштів, (4) шляхом співпраці ЗВО та підприємств і корпорацій» [36]. З огляду на зазначене, виділимо три основні моделі фінансування вищої освіти, які використовуються в різних країнах світу:

1. Бюрократична модель: фінансування ЗВО виключно за рахунок державних коштів, держава повністю контролює діяльність ЗВО.

- Переваги: можливість регулювати кількість спеціалістів на ринку праці, державний контроль над якістю освіти.
- Недоліки: відсутність інституційної автономії та академічної свободи ЗВО, негнучкість системи фінансування, бюрократизація процесу прийняття рішень.

2. Колегіальна модель: фінансування ЗВО переважно за рахунок держави, але з можливістю залучення приватних коштів, ЗВО має відносну автономію у використанні коштів.

- Переваги: можливість самостійно визначати пріоритети розвитку, фінансова автономія від держави.
- Недоліки: потреба в кваліфікованих управлінських кадрах, непрозорість механізму розподілу коштів.

3. Ринкова модель: тісна співпраця всіх учасників системи вищої освіти, обов'язкове залучення альтернативних джерел фінансування, фінансування ЗВО залежить від попиту на їхні послуги.

- Переваги: висока гнучкість та адаптивність до ринкових потреб, ефективне використання ресурсів.
- Недоліки: можлива зорієнтованість на короткострокову ефективність, нехтування стратегічно важливими напрямками підготовки.

Вибір оптимальної моделі фінансування залежить від низки факторів, таких як: рівень економічного розвитку країни, традиції та особливості системи вищої освіти, соціально-економічні потреби суспільства, рівень розвитку ринкових механізмів.

«Країни ОЕСР застосовують чотири основні схеми фінансування освіти, у яких держава та приватний сектор відіграють різні ролі: (1) студенти не сплачують за навчання або плата є дуже низькою завдяки державній підтримці; (2) плата за навчання є високою, проте держава пропонує дуже привабливі стимули, що компенсують приватні витрати; (3) плата за навчання є високою, а

система стимулів для студентів майже відсутня; (4) плата за навчання є низькою, система стимулів нерозвинена» [1, с. 31].

У більшості розвинених країн держава не виділяє кошти безпосередньо приватним закладам вищої освіти. Винятками з цього правила є: Австралія, Японія, Канада, США. В цих країнах переважає приватне фінансування вищої освіти.

Варто зазначити, що ситуація у Великобританії суттєво змінилася за останні 20 років. Якщо у 2000 році державні кошти становили 67,7% у загальній структурі фінансування, то вже у 2010 році частка приватних коштів зросла до 74,8%. Це свідчить про кардинальні реформи, які були проведені в системі вищої освіти цієї країни.

Існує декілька причин, чому держави не завжди фінансують приватні ЗВО: бажання стимулювати конкуренцію в системі освіти, прагнення скоротити державні витрати, переконання, що приватні ЗВО повинні бути більш самостійними та автономними. З іншого боку, існує й низка аргументів на користь державного фінансування приватних ЗВО:

- це може зробити вищу освіту більш доступною для широких верств населення;
- держава може використовувати фінансування для стимулювання розвитку певних напрямків підготовки;
- це може допомогти забезпечити якість освіти в приватних ЗВО.

В Україні також ведеться дискусія щодо можливості державного фінансування приватних ЗВО.

Узагальнений досвід непрямого державного фінансування приватних ЗВО подано у табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Порівняльний аналіз зарубіжного досвіду непрямого державного фінансування приватних ЗВО

<i>Країна</i>	<i>Досвід державного фінансування</i>
Австралія	Система приватних ЗВО в цій країні доволі нерозвинена. Державне фінансування вищої освіти здійснюється в чотирьох основних формах, а саме:

	- прямі гранти для ЗВО, переважно на оплату професорсько-викладацького персоналу; - студентські позики, які беруть студенти, але які виплачують на пряму ЗВО від їхнього імені; - платежі студентам як джерело їхнього додаткового доходу; - прямі гранти ЗВО на дослідження. Можливість отримати державне фінансування залежить від юридичного статусу ЗВО. Усі установи, що здобули статус надавача вищої освіти, можуть отримати державне фінансування через студентські позики, а самі студенти претендувати на виплати допомоги. Водночас отримати інші види державного фінансування можуть лише ЗВО, включені у відповідний перелік. Згідно із Законом про підтримку вищої освіти від 2003 року (зі змінами, внесеними у 2018 році) усі ЗВО поділено на 3 групи (А, В та С). ЗВО групи А (всі публічні та 2 приватних ЗВО) можуть претендувати на всі форми державного фінансування. ЗВО групи В (привілейовані приватні освітні установи) можуть претендувати на гранти на наукові дослідження та для викладачів, якщо вони викладають у рамках освітньої програми, що здійснює підготовку за напрямом, котрий вважається пріоритетним. У свою чергу, ЗВО групи С можуть отримувати тільки опосередковане фінансування через студентські позики [38].
Італія	У цій країні приватні ЗВО поділяються на дві групи: офіційно визнані як ЗВО та вищі школи. Останні не мають права видавати дипломи про вищу освіту та не можуть претендувати на державне фінансування. Приватні ЗВО, офіційно визнані як університети, фінансуються з державного бюджету на загальних підставах. Розподіл коштів проводиться на підставі показників ефективності функціонування ЗВО (виходячи з показників діяльності викладацького складу, науково-дослідницької діяльності й ефективності інституційної організації) та здійснюється у формі загальної суми, причому ЗВО мають фінансову автономію розподіляти ці кошти. Усі ЗВО подають фінансову звітність Міністерству фінансів країни [39].
Франція	Держава надає субсидії окремим приватним ЗВО, причому вони повинні бути окремо «визнаними» як такі на підставі постійного моніторингу діяльності установи, запропонованих освітніх програм і професорсько-викладацького складу. Субсидії можуть надаватися або установі загалом, або для розвитку окремої освітньої програми. Цей процес не є автоматичним – для отримання субсидії потрібно подавати окрему заявку і рішення по якій приймається на основі жорстких критеріїв доцільності [40].
Канада	Фінансування системи вищої освіти в Канаді є дуже специфічним. По-перше, кожна провінція визначає власні механізми розподілу коштів між ЗВО. Федеральний уряд виконує координуючу роль та виділяє незначну частину коштів, переважно у формі грантів. По-друге, з юридичної точки зору всі ЗВО країни можна назвати приватними, оскільки вони мають повну автономію, приватну організаційно-правову форму. По-третє, тривалий час усі канадські ЗВО фінансувалися переважно за рахунок державних коштів, і лише нещодавно приватні джерела надходжень почали збільшуватися. Розподіл коштів між ЗВО відбувається здебільшого у формі трансферту чи цільового гранта. Визначення обсягу фінансування відбувається на основі історичних даних, спеціально розробленої формули, що враховує різні показники ефективності функціонування ЗВО, або інших критеріїв ефективності. Як правило, фінансування використовується для спрямування та регулювання діяльності ЗВО [1; 41]

Отже, питання фінансування приватних закладів вищої освіти (ЗВО) є складним та неоднозначним. З одного боку, приватні ЗВО прагнуть до автономії та незалежності у прийнятті рішень. З іншого боку, державне фінансування може допомогти їм у розвитку та покращенні якості освіти.

Основна проблема полягає в тому, що отримання державних коштів неминуче веде до залежності від органів влади. Це суперечить прагненню

приватних ЗВО до самостійності. Саме тому в більшості країн не існує прямого державного фінансування приватних ЗВО. Натомість використовуються непрямі механізми фінансування:

- фінансування залежно від кількості студентів: чим більше студентів навчається в приватному ЗВО, тим більше коштів він отримує від держави;
- комерційні контракти: приватні ЗВО можуть співпрацювати з державою або приватними компаніями, надаючи їм певні послуги в обмін на фінансування;
- гранти: приватні ЗВО можуть брати участь у конкурсах на отримання грантів від держави або міжнародних організацій.

Варто зазначити, що у деяких країнах визначення приватного ЗВО залежить від того, чи отримує він державне фінансування. Тобто, якщо ЗВО не отримує коштів від держави, він автоматично вважається приватним. Це ще більше ускладнює питання фінансування таких ЗВО.

В Україні також ведеться дискусія щодо можливості державного фінансування приватних ЗВО. Головне завдання – необхідно знайти баланс між автономією приватних ЗВО та державною підтримкою, яка може допомогти їм у розвитку та покращенні якості освіти.

3.2. Напрями удосконалення здійснення видатків бюджетів на надання освітніх послуг

Сучасна система освіти стикається з низкою викликів, одним з яких є питання фінансування. Для забезпечення якісної та доступної освіти для всіх, необхідно залучати додаткові джерела фінансування, оптимізувати витрати та підвищувати ефективність використання ресурсів навчальних закладів.

Порівнюючи системи фінансування освіти в Україні та інших країнах, можна виокремити як спільні, так і відмінні риси. Спільні підходи та принципи фінансування освіти (рис. 3.3):

- інвестиції в освіту розглядаються як важливий фактор економічного розвитку та соціального прогресу;
- держава відіграє ключову роль у фінансуванні освіти;
- важливим принципом є справедливий доступ до освіти для всіх, незалежно від походження та соціального статусу.

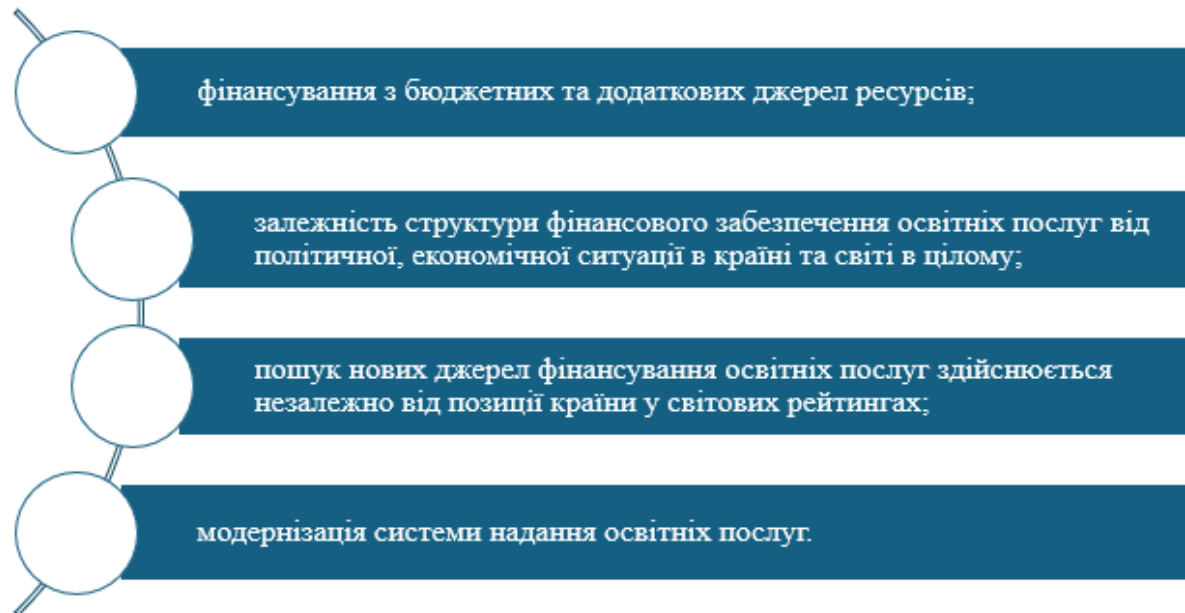

Рис. 3.3. Підходи до фінансування освіти в Україні та зарубіжних країнах *

* Складено автором

Відмінності у системах фінансування освіти:

- частка державних та приватних коштів у загальній структурі фінансування освіти може значно відрізнятись в різних країнах;
- існують різні моделі розподілу державних коштів між навчальними закладами;
- варіативні механізми залучення приватних коштів до сфери освіти.

В Україні система фінансування освіти знаходиться на стадії реформування.

Важливою метою реформи є підвищення ефективності використання бюджетних коштів та залучення додаткових джерел фінансування. Одним з можливих шляхів вирішення проблеми фінансування освіти є розвиток

державно-приватного партнерства. Це дозволить залучити до сфери освіти приватні інвестиції та створити нові можливості для розвитку освітніх послуг.

В умовах макроекономічної нестабільності та зростання боргових проблем, фінансування вищої освіти стикається з низкою викликів. Обмеженість бюджетних коштів не дозволяє впровадити необхідні зміни в освітній галузі. Тому важливо визначити напрями державної політики, які б сприяли збільшенню альтернативних джерел фінансування вищої освіти.

Згідно з думкою З. Варналія, «державна політика у галузі вищої освіти має враховувати стратегічні пріоритети розвитку країн та її національні інтереси. В цьому контексті фінансове забезпечення має бути тим стратегічним орієнтиром, завдяки якому буде реально здійснюватися розвиток системи вищої освіти» [42, с. 10].

«Розвиток ЗВО у країнах Європи здійснюється у межах наданої автономії та в умовах існування рівної конкуренції. Це сприяє посиленню гнучкості університетів та більш ефективному реагуванню на вимоги суспільства» [43].

В Україні існують можливості для отримання освітніх кредитів, але вони не користуються популярністю. Держава може сприяти поширенню освітнього кредитування шляхом розширення переліку умов, за яким можна зменшити суму кредиту, що підлягає поверненню.

Також важливо підвищити привабливість таких кредитів за рахунок включення до суми кредиту вартості проживання у гуртожитку, витрат на харчування студента тощо.

Досвід європейських університетів свідчить, що при високій фінансовій автономії заклади освіти можуть отримувати додаткові надходження від надання консультативних послуг, надання приміщень в оренду.

«Комерціалізація наукових розробок також є одним із чинників посилення фінансової автономії» [44]. «На підвищення фінансової автономії закладу також впливає можливість утримувати надлишок державних фінансових ресурсів без обмежень, здатність університетів розпоряджатися власним майном, здатність самостійно встановлювати рівень плати за навчання» [45, с. 76].

У світовій практиці формування благодійних фондів у сфері вищої освіти стає все більш поширеним джерелом додаткового фінансування ЗВО.

В Україні ендавмент-фонди також здобувають популярність, але їхні можливості щодо забезпечення ЗВО додатковими коштами все ще обмежені.

«Для порівняння, розміри ендавмент-фондів провідних університетів світу значно більші. Наприклад, Гарвардський університет (США) має фонд понад 35 млрд. дол., Кембриджський університет (Велика Британія) - 8,1 млрд. дол., а Торонтський університет (Канада) - 1,8 млрд. дол.

В Україні ж суми благодійних внесків набагато скромніші. Так, КНУ ім. Т. Шевченка отримує близько 25 млн. грн., ЛНУ ім. Франка - 15 млн. грн., а фонд «Фонд розвитку банківської освіти та науки» при Університеті банківської справи за 2016-2020 роки не оприлюднив інформацію про суми надходжень» [46].

Для розвитку ендавмент-фондів в Україні необхідні час, сприятливі умови та законодавчі зміни. Зокрема, важливо розширити автономію університетів, що дозволить їм акумулювати та використовувати більші фінансові ресурси для покращення якості освіти, інфраструктури тощо.

Окрім цього, важливо:

- підвищувати обізнаність населення про можливості освітніх кредитів;
- створювати сприятливі умови для співпраці ЗВО з підприємствами, стимулюючи інвестиції в освітню сферу;
- запровадити пільгові умови для підприємств, які працевлаштовують випускників ЗВО (зменшення ЄСВ, звільнення від його сплати на декілька років);
- сприяти формуванню додаткового попиту на робочу силу на ринку праці;
- запровадити моніторинг зв'язку між сумою видатків на вищу освіту та результатами ЗВО;
- прив'язати рівень фінансування до ефективності діяльності кожного окремого ЗВО.

Важливо зазначити, що накопичення державного боргу та посилення податкового навантаження не можуть бути джерелом збільшення фінансування ЗВО, адже це сповільнить економічну динаміку. Тому пошук додаткових джерел фінансування, залучення приватних інвесторів, позабюджетних та міжнародних коштів є ключовими напрямками вдосконалення системи фінансування вищої освіти в Україні.

Використання додатково залучених коштів має бути обґрунтованим та ефективним.

Окрім благодійних фондів, існує декілька перспективних напрямів диверсифікації фінансування освіти в Україні:

1. Грантова підтримка наукових проєктів: залучення коштів на наукові дослідження з державних та міжнародних грантів може суттєво покращити матеріально-технічну базу ЗВО, стимулювати інновації та сприяти розвитку наукового потенціалу країни.

2. Платні освітні послуги:

- розширення спектра платних освітніх послуг, таких як: курси підвищення кваліфікації, репетиторство, навчання критичного мислення та hard skills, розвиток фахових компетентностей (soft skills);
- проведення таких курсів як офлайн, так і онлайн на власних платформах;
- розробка та продаж авторських курсів та матеріалів для самоосвіти.

3. Платні послуги в дошкільних закладах:

- заняття хореографією, музикою, акторським та художнім мистецтвом;
- творчі гуртки (флористика, ліплення, орігамі, квіллінг);
- підготовка до школи;
- вивчення іноземної мови за авторськими методиками;
- тематичні тренінги (розпис пряників, виготовлення писанок).

4. Оптимізація бюджетного фінансування:

- більш ефективне використання наявних бюджетних коштів;
- зниження непродуктивних витрат;

- перерозподіл коштів між бюджетами різних рівнів та учасниками освітнього процесу.

5. Залучення непрофесійних викладачів: розгляд можливості зниження вартості освітніх послуг за рахунок залучення: батьків здобувачів освіти, висококваліфікованих фахівців з інших сфер, які готові до викладацької роботи за нижчу оплату.

Отже, існує низка факторів, які негативно впливають на систему бюджетного фінансування освітніх послуг в Україні:

1. Недостатній обсяг бюджетних ресурсів: рівень державних витрат на освіту не відповідає потребам галузі, що призводить до дефіциту коштів на оновлення матеріально-технічної бази, оплату праці педагогів, стипендії та інші важливі потреби.

2. Неефективне використання бюджетних коштів: частина бюджетних коштів використовується нерационально, на неефективні проекти або застарілі методи роботи, що призводить до втрат ресурсів, які могли б бути спрямовані на покращення якості освіти.

3. Невідповідність якості освіти потребам ринку праці: випускники навчальних закладів не завжди мають навички та знання, які необхідні роботодавцям, що призводить до безробіття та зниження конкурентоспроможності української економіки.

«Очевидним є те, що в умовах дефіциту бюджетних коштів, який в Україні щорічно збільшується, учасникам бюджетного процесу необхідно приймати виважені управлінські рішення, які б підвищували ефективність використання коштів, що спрямовуються на фінансування освітньої галузі. У Бюджетному кодексі України хоч і порушується проблема забезпечення ефективного витрачанням бюджетних коштів, обґрунтовується доцільність та необхідність здійснення оцінки, проведення контролю за цим процесом, відповідальність учасників бюджетного процесу за бюджетні правопорушення настає у разі нецільового (а не неефективного) використання бюджетних коштів, порушення розпорядниками бюджетних коштів вимог щодо прийняття

ними бюджетних зобов'язань тощо» [7].

Перспективним напрямом удосконалення бюджетного фінансування освітніх послуг є імплементація у програмно-цільове бюджетування елементів гендерно орієнтованого та партиципаторного бюджетування.

Важливо зазначити, що не існує універсального рецепту вирішення проблеми фінансування освіти. Кожна країна має обирати свій шлях, враховуючи власні економічні та соціальні умови. В Україні ж важливо провести комплексну реформу системи фінансування освіти, яка б дозволила забезпечити її сталий розвиток та доступність для всіх громадян.

Висновки до розділу 3

Незважаючи на постійну підтримку з боку держави, система фінансування освіти в Україні стикається з низкою проблем та протиріч:

- зростаючий попит на освіту в умовах жорсткої конкуренції на ринку праці;
- широкий спектр освітніх послуг при обмежених можливостях для споживачів.

Для подолання цих проблем необхідні комплексні заходи, спрямовані на:

- пошук додаткових джерел фінансування освіти;
- підвищення ефективності використання наявних фінансових ресурсів.

Важливим інструментом для вирішення цих завдань може стати гендерно-бюджетний аналіз. Його результати та рекомендації надають цінну інформацію для:

- підвищення доступності та якості освітніх послуг для всіх верств населення, незалежно від віку, статі, соціального статусу та місця проживання;
- оптимізації витрат бюджетних ресурсів на надання освітніх послуг.

Гендерна нерівність при наданні освітніх послуг проявляється у:

- відсутності гендерної складової в стратегічних документах;
- гендерному дисбалансі на рівні прийняття рішень;
- гендерному розриві в оплаті праці;

- професійній гендерній сегрегації;
- гендерному дисбалансі у здобутті спеціальної та вищої освіти.

Для подолання гендерної нерівності в освіті необхідно впровадити комплекс заходів, які:

- сприятимуть рівному доступу до освіти для всіх;
- забезпечать гендерно справедливую оплату праці педагогів;
- підтримають розвиток жіночого підприємництва в сфері освіти;
- зменшать гендерні стереотипи в суспільстві.

Впровадження цих заходів дозволить створити більш справедливу та ефективну систему фінансування освіти, яка відповідає потребам сучасного суспільства.

ВИСНОВКИ

Якісні освітні послуги відіграють фундаментальну роль у:

- формуванні інтелектуального потенціалу населення: розвиток знань, навичок та компетенцій, необхідних для успішного життя в сучасному світі; підготовка фахівців, які відповідають потребам ринку праці; сприяння інноваціям та науковому прогресу.
- підвищенні рівня суспільного добробуту: зменшення бідності та нерівності; покращення здоров'я та добробуту людей; зміцнення соціальної згуртованості та демократії.
- забезпеченні інклюзивного стійкого розвитку держави: підвищення конкурентоспроможності економіки; забезпечення екологічної стійкості; створення справедливого та процвітаючого суспільства для всіх.

В Україні бюджетне фінансування відіграє ключову роль у забезпеченні освітніми послугами. Це означає, що держава виділяє кошти з державного та місцевих бюджетів на підтримку освітньої галузі.

Процес бюджетного фінансування передбачає:

- виділення бюджетних асигнувань розпорядникам бюджетних коштів (наприклад, Міністерству освіти та науки України, місцевим органам влади);
- здійснення платежів органом Державної казначейської служби України за дорученням розпорядників бюджетних коштів;
- отримання товарів, робіт та послуг розпорядниками бюджетних коштів відповідно до взятих бюджетних зобов'язань.

Важливо зазначити, що розпорядники бюджетних коштів мають право витратити кошти лише в межах затверджених кошторисів.

Аналіз бюджетного фінансування освіти в Україні свідчить про наступні тенденції:

- зростання частки місцевих бюджетів у фінансуванні освіти;

- переважання кошторисного фінансування в системі бюджетного фінансування освіти. Це означає, що кошти виділяються на конкретні статті витрат (зарплата, матеріально-технічне забезпечення, тощо);

У процесі дослідження встановлено, що додатковими джерелами фінансування освіти, окрім бюджетних коштів, є:

- надходження від надання платних послуг: наприклад, за додаткові курси, оренду приміщень, продаж майна;
- гранти та благодійні внески: від державних та недержавних організацій, приватних осіб;
- інші джерела: наприклад, відсотки від депозитів тимчасово вільних бюджетних коштів.

Система бюджетного фінансування освіти в Україні має свої плюси та мінуси. До плюсів можна віднести:

- прозорість: бюджетні кошти витрачаються відповідно до затверджених кошторисів, що забезпечує прозорість та підзвітність;
- планування: розпорядники бюджетних коштів можуть планувати свою діяльність на основі затверджених бюджетних асигнувань.

До мінусів можна віднести:

- недостатнє фінансування: коштів, які виділяються на освіту, часто не вистачає для задоволення всіх потреб;
- нерівномірне розподілення коштів: різні регіони та типи навчальних закладів отримують різну кількість коштів;
- складність процедур фінансування: надавачі освітніх послуг стикаються з бюрократичними перешкодами при отриманні коштів.

Для вирішення цих проблем необхідні комплексні заходи, спрямовані на:

- Збільшення фінансування освіти: це можна зробити за рахунок збільшення податків, спрямованих на освіту, або за рахунок пошуку нових джерел фінансування;

- Більш справедливий розподіл коштів: це можна зробити за допомогою формульного фінансування, яке враховує такі фактори, як кількість учнів, рівень бідності, тощо;
- Спрощення процедур фінансування: це можна зробити за допомогою електронних систем подання заявки та моніторингу використання коштів.

Хронічне недофінансування українських ЗВО негативно впливає на якість освіти та реформування галузі. Для подолання цієї проблеми необхідна комплексна державна політика, спрямована на:

- Стабілізацію економіки:
 - збалансована податкова політика, що не гальмує розвиток бізнесу;
 - ефективна бюджетна політика, спрямована на погашення боргів та оптимізацію видатків;
 - сприятливий інвестиційний клімат, який стимулює приватні інвестиції у сферу освіти.
- Посилення автономії ЗВО:
 - розширення фінансової відповідальності за використання коштів;
 - стимулювання грантового фінансування талановитих студентів.
- Вдосконалення державного контролю:
 - прозорий контроль за використанням бюджетних коштів;
 - спрямованість контролю на підвищення якості освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Удосконалення фінансування системи освіти України як передумова успішного реформування : монографія / за ред. С. Л. Лондара ; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2021. 274 с.
2. Про освіту: Закон України від 5.09.2017 р. № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
3. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами освіти, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 796. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2010-%D0%BF#Text>.
4. Тоцька О. Л., Титаренко І. О. Фінансування освіти України з бюджетів різних рівнів в умовах війни. *Освітня аналітика України*. 2023. № 3 (24). С. 34–44.
5. Ченцов В. В., Дегтярьова І. О., Григоращ О. В. Фінансування вищої освіти в Україні: проблеми та ідеї для реформи. *Ефективна економіка*. 2019. № 7. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7183>.
6. Гапон В. В., Барабаш О. А., Читаєва К. Г. Вплив євроінтеграційних процесів на перспективи реформування фінансової системи у сфері загальної середньої освіти України. *Освітня аналітика України*. 2022. № 4 (20). С. 98–117. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-4-98-117>.
7. Лободіна З. М. Перспективи удосконалення управління фінансовими ресурсами галузі освіти. *Світ фінансів*. 2012. Вип. 1. С. 17–24.
8. Лондар С. Л., Бахрушин В. Є., Лондар Л. П., Гапон В. В., Пронь Н. Б. Можливості вдосконалення бюджетного забезпечення розвитку шкільної освіти в Україні. *Освітня аналітика України*. 2022. №5 (21). С. 5–24. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-5-5-24>.

9. Юрчишена Л. В. Модель фінансування вищої освіти: поняття та практичні результати впровадження в Україні. *Освітня аналітика України*. 2021. № 3(14). С. 17–32.
10. Соколовська А. М. Дискусійні аспекти формульного розподілу бюджетних видатків на вищу освіту в Україні. *Фінанси України*. 2018. № 5. С. 8–21.
11. Починок Н. В., Бенько І. Д., Сисюк С. В. Фінансове забезпечення закладів фахової передвищої освіти: сутність, нормативні, організаційні та облікові аспекти. *Бізнес Інформ*. 2021. № 7. С. 84–90. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-7-84-90>.
12. Лободіна З., Булавинець В., Данильців Х. Бюджетне фінансування освітніх послуг: сучасні тенденції та перспективи вдосконалення. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. № 12/2. С. 20–29. URL: <http://efp.in.ua/uk/journal-item/322>
13. Тоцька О. Л. Управління розвитком вищої освіти України в Європейському освітньому просторі : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2020. 532 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/20037>.
14. Лисяк Л. В., Петрова Я. І., Цюп'як П. Р. Фінансове забезпечення вищої освіти в Україні: стан та напрями удосконалення. *Ефективна економіка*. 2020. № 12. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7183>.
15. Тоцька О. Л. Фінансові аспекти наукової діяльності закладів вищої освіти в регіонах України та стратегування комерціалізації її результатів. *Journal of Management & Technology, Special Edition*. 2022. Vol. 22. P. 34–57. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20697/2/article_81%20%28%d1%83%d0%ba%d1%80%29.pdf.
16. Лободіна З., Вітреску І., Шепетюк М., Хом'як В. Особливості здійснення видатків місцевих бюджетів на освіту в сучасних умовах. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації: збірник тез доповідей укладено за матеріалами ХХ*

- Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (м. Тернопіль, 19 травня 2023 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 353–357.
17. Ківелюк Я., Чайківський Н., Чернишенко Ю., Шепетюк М. Необхідність та напрями підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів. *Розвиток фінансів, аудиту, бухгалтерського обліку та оподаткування: реалії часу*: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції студентів, аспірантів та молодих вчених пам'яті видатного українського вченого-економіста Сергія Ілліча Юрія (м. Кам'янець-Подільський, 01 лютого 2024 р.). Кам'янець-Подільський : НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», 2024. С. 69–72.
 18. Читаєва К. Г., Булгаріна Л. Г. Аналіз фінансових потоків у закладах вищої освіти, що перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України. *Освітня аналітика України*. 2021. Вип.3 (14). С.58–69. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2021-3-58-69>.
 19. Назукова Н. М. Інструментарій оцінки напрямів бюджетного фінансування освіти у посткризових умовах. *Економіка і прогнозування*. 2021. № 3. С. 118–130. DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2021.03.118>.
 20. Терещенко Г. М., Пронь Н. Б., Анісімова О. Ю. Міжнародна фінансова підтримка організації освітнього процесу в умовах запровадження воєнного стану в Україні. *Український соціум*. 2022. № 2 (81). С. 169–180. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium 2022.02.169>.
 21. Забезпечення освіти в умовах широкомасштабної війни: ЮНІСЕФ та ЄС діють разом. *АрміяInform* : вебсайт. 2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/04/28/zabezpechennya-osvity-v-umovah-shyrokomasshtabnoyi-vijny-yunisef-ta-yes-diyut-razom/>.
 22. Анісімова О. Ю. Світовий досвід фінансування галузі освіти в умовах воєнного стану. *Освітня аналітика України*. 2022. Вип. 3 (19). С. 104–118. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2022-3-104-118>.
 23. Кириленко О., Жадан О. Модель фінансування вищої освіти в Україні: зміна пріоритетів. *Світ фінансів*. 2023. № 2 (75). С. 140–154.

24. Шевчук І. Б., Шевчук А. В. Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-80>.
25. Ченцов В. В., Дегтярьова І. О., Григораши О. В. Фінансування вищої освіти в Україні: проблеми та ідеї для реформи. *Ефективна економіка*. 2019. №7. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8446>.
26. Вітренко Ю. М. Державне фінансування закладів вищої освіти України як суб'єктів сучасної ринкової економіки. *Фінанси України*. 2019. № 10. С. 102–123.
27. Бюджетна система: підручник / за ред. д. е. н., професора В. Г. Дем'янишина, д. е. н., професора О. П. Кириленко та д. е. н., професора З. М. Лободіної. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 624 с.
28. Порядок складання, розгляду, затвердження та основні вимоги до виконання кошторисів бюджетних установ: постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2002 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2002-%D0%BF>.
29. Бюджетний кодекс України № 2456-VI від 08.07.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#n82>.
30. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25 червня 2013 року № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>
31. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/>
32. Горин В., Коваль С. Проблеми бюджетного фінансування та перспективи застосування інструментів фандрайзингу у системі вищої освіти України. *Економіка та держава*. 2021. № 8. С. 42–46. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2021/9.pdf.
33. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання розподілу обсягу освітньої субвенції на 2023 рік» від 30.12.2022 р. № 1472. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1472-2022-%D0%BF#Text>

34. Верховна рада України ухвалила держбюджет на 2024 рік: фінансування на освіту збільшено. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/verhovna-rada-ukrayini-uhvalila-derzhbyudzheth-na-2024-rik-finansuvannya-na-osvitu-zbilsheno>
35. Закон України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» від 09.11.2023 №3460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text>
36. Bollag B. Worldwide, Financing for Higher Education Is Increasingly Shifting From Public to Private Sources. The Chronicle of Higher Education. 2007.
37. Hahn R. The private financing of higher education. International Higher Education. 2015. No. 50. P. 18-19.
38. Norton A., Cherastidtham I., Mackey W. Mapping Australian higher education 2018. Grattan Institute, 2018; Federal Register of Legislation. URL: <https://www.legislation.gov.au/Details/C2018C00312>.
39. Italy. Higher education funding / European Commission. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/higher-education-funding-39_en.
40. France. Higher education funding / European Commission. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/france/higher-education-funding_en.
41. Usher A. The State of Postsecondary Education in Canada, 2019. Toronto : Higher Education Strategy Associates, 2019.
42. Варналій З.С. Фінансове забезпечення вищих навчальних закладів України – справа державна (присвячено пам'яті Т.М. Боголіб). *Економічний вісник університету*. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 36/1. С. 9–17.
43. Боголіб Т. Фінансове забезпечення освітньої галузі України: існуючі проблеми та перспективи їх вирішення. *Економіст*. 2015. № 8. С. 1–6.
44. Лютий І. О., Білявська О. Б., Поляновський Г. А. Фінансова автономія університетів: історичний огляд та міжнародний досвід. *Наукові записки*

Національного університету «Острозька академія». Серія Економіка. 2020. №18(46). С. 68–78.

45. МОН: Вартість контрактного навчання має відповідати фактичним витратам університету. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mon-vartist-kontraktnogo-navchannya-maye-vidpovidati-faktichnim-vitratam-universitet>
46. Lysiak L., Portna O., Petrova Ya. Financial supply for higher education in Ukraine: real and potential sources. *The Potential of Modern Science*. Science Publishing, London, United Kingdom. 2019. Vol. 2. P.128-145.
47. Порадник щодо застосування гендерно орієнтованого підходу в окремих галузях / Т. Іваніна, О. Кисельова, М. Колодій та ін. Київ : Віваріо, 2020. 48 с.
48. Гендерно-орієнтоване бюджетування: аналіз програм, які фінансуються з бюджету, з позиції гендерної рівності. К. : ГОБ проект, 2015. 36 с. URL : <http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/genderresponsivebudgeting2015ukr.pdf>.
49. Кізима А., Лободіна З. Трансформація технологій бюджетування в контексті забезпечення інклюзивного сталого зростання держави. *Світ фінансів*. 2021. Випуск 1 (66). С. 24–37. URL : <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1392/1398>.
50. Беновська Л. Я. Проблеми бюджетного забезпечення освіти в контексті децентралізації управління. *Регіональна економіка*. 2016. №1. С. 121–129.